

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 2022 р.

«__» _____ 2022 р.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ. МЕТОДИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВм-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Дегтярьової Світлани Володимирівни

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Кулінка Юлія Сергіївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ	8
1.1. Аналіз наукових досліджень з проблематики економічного виховання в теорії дошкільної педагогіки.....	8
1.2. Теоретичні засади економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, як передумова процесу формування економічних навичок.....	12
1.3. Етапи та принципи організації освітньої роботи з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.....	17
1.4. Характеристика показників сформованості економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.....	19
1.5. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у процесі формування економічних навичок.....	24
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	28
2.1. Загальна характеристика засобів формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.....	28
2.2. Гра як засіб формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку.....	33
Висновки до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ.....	41
3.1. Практичні рекомендації для батьків з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.....	41
3.2. Презентація методичного забезпечення з формування у дітей старшого дошкільного віку економічних навичок засобами гри.....	43
Висновки до розділу 3.....	44
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що практично з перших років життя сучасного дошкільника оточує економічна сфера, яка наповнена складними економічними поняттями і процесами. Купівля та продаж у магазинах, реклама по телебаченню, розмови батьків та дорослих, розподіл сімейного бюджету – ось далеко не повний перелік того, з чим доводиться стикатися дитині щодня. Саме тому, головним завданнями економічного виховання є ознайомлення сучасного дошкільника з способами соціально-економічної поведінки, основами економіки та розвиток особистісних якостей, які сприяють успішній економічній діяльності

У зв'язку з цим в дошкільній педагогіці не так давно з'явився інноваційний напрямок – економічне виховання. Головним завданням якого вбачається в тому, що вихователь допоможе створити у дошкільника правильне уявлення про гроші, сімейний бюджет, виробництво, споживання та інші важливі поняття.

Процес формування економічних навичок у дітей дошкільного віку має свої специфіку, яка пов'язана з віковими, фізіологічними та педагогічними особливості дітей певної вікової категорії. Одним з найважливіших періодів вважається старший дошкільний вік, тому що це період активного розвитку моральності, формування моральних звичок, емоцій та взаємин. Внаслідок цього можливості для економічного виховання дітей старшого дошкільного віку розширюються.

Заклад дошкільної освіти здійснює цілеспрямовану педагогічну діяльність у сфері економічної освіти дітей. Однак, не всі економічні уявлення є обов'язковим у програмі дошкільної освіти. Тому маємо зазначити, що на теперішній час економічна освіта дошкільнят є більш уривчастою, ніж системною та цілеспрямованою. Зазвичай економічна освіта дошкільнят, зводиться більш до розгляду окремих економічних понять, наприклад: «гроші», «вартість», «крамниця», «покупки». Разом з тим на

сьогодні вже розроблено програми з економічної освіти для дітей дошкільного віку. Так, у програмі «Дитина в дошкільні роки» [30] узагальнені показники компетенції дитини старшого дошкільного віку в сфері економіки.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти передбачено формування в дітей елементарних споживчих уявлень, зокрема про товари і послуги, гроші. В освітній лінії «Дитина у світі культури» в частині «Предметний світ» зазначено, що дитина 6 років має «уявлення про заощадливе ведення домашнього господарства, вміє ощадливо ставитися до речей, грошей. Розрізняє соціальні ролі «продавець», «покупець», поняття «товар», «гроші», «недбайливий», «заощадливий» [55].

Вважаємо, що дітям починаючи з дошкільного віку повинні мати первинні уявлення про свої потреби та потреби своєї родини; розуміти, що потреби можуть бути безмежними, а можливості для їх задоволення – обмеженими; уміти співвідносити свої бажання з можливостями родини їх задовольнити. Діти розуміють значення товарів і послуг у житті людини, знають особливості різних професій і їхнє значення в суспільстві.

Проблему економічного виховання особистості досліджували такі вітчизняні та зарубіжні педагоги-класики, як: Я.-А. Коменський, А. Макаренко, К. Ушинський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова.

Дослідження вчених Н. Грами, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонової, І. Сасової, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. довели, що діти дошкільного віку розуміють значення окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати з трудовим, моральним і розумовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини.

Дослідниця Н. Грама зазначає, що в дошкільній освіті визначилася необхідність упровадження економічної освіти саме з дошкільного віку. Адже саме тоді, вони починають отримувати первинний досвід в елементарних економічних відносинах. На її думку, засвоєння економічної

грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, умінь, навичок з постійним ускладненням їх відповідно до віку дітей.

У наш час наука виділяє достатньо різних форм і методів, за допомогою яких можна сформувати економічні навички у дітей старшого дошкільного віку як в умовах дитячого навчального закладу, так і в умовах сім'ї. Пошуки нових форм економічної освіти, пов'язані сьогодні з розробкою і впровадженням ефективних технологій, в тому числі й ігрових.

Зміст економічної освіти найбільш повно висвітлюється в системі завдань національного виховання через формування у дітей почуття господаря й господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи економічних знань, навичок і відносин.

Однією з ефективніших форм роботи у процесі ознайомлення дітей з економікою є економічні ігри. Саме через гру дитина освоює і пізнає світ. Навчання, яке здійснюється за допомогою гри є природним та близьким для дітей дошкільного віку. Гра дозволяє набути навичок прийняття правильних рішень в навчальній ситуації.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка методичного забезпечення формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідження проблематики економічного виховання дітей дошкільного віку в теорії дошкільної педагогіки.
2. Охарактеризувати поняття «економічне виховання», «економічна компетентність», «економічні навички».
3. Теоретично дослідити психолого-педагогічні особливості формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.
4. Розробити методичне забезпечення для вихователів та батьків старших дошкільників з формування економічних навичок засобами гри.

Об'єктом дослідження є формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Предметом дослідження є методичне забезпечення формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Для вирішення поставлених завдань нами були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз, узагальнення та порівняння; *емпіричні*: вивчення та аналіз психологічної, педагогічної та методичної літератури; метод спостереження.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані як методичні рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти та батьків в процесі формування економічних навичок засобами гри.

Апробація результатів роботи: основні положення кваліфікаційної роботи висвітлювалися на VI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій» (Слов'янськ, Україна, 2022) та засіданнях наукового гуртка (керівник: канд. пед. наук, доц. Ю.С. Кулінка).

Структура роботи: магістерська робота складається з вступу, трьох розділи, загальних висновків, висновку, списку використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 74 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

1.1. Аналіз наукових досліджень з проблематики економічного виховання в теорії дошкільної педагогіки

Проблематика економічного виховання дітей починаючи з раннього дошкільного віку визначалася досить актуальною в різні часи. Так, ведеться багато дискусій відносно розробки системи навчання дітей елементарним економічним знанням та формування у них економічних навичок.

Одним з перших педагогів-класиків Я.-А. Коменський включив окремі аспекти економічного виховання безпосередньо у зміст освіти. В своїй педагогічній праці «Материнська школа» він розглядає поняття «економічні пізнання», трактуючи його як ведення домашнього господарства. Важливо, що економічне та трудове виховання Я.-А. Коменський вбачав тільки у безпосередньому зв'язку з моральним і наполегливо рекомендував виховувати з дитинства працьовитість, мудрість, мужність, справедливість, терплячість, щирість. При цьому, вітаючи працьовитість, бережливість, економію в господарстві, він попереджав про необхідність «бути щедрим, а не скупим і не бути заздрисним» [25].

Питання економічного виховання займали одну з провідних позицій у педагогічній системі А. Макаренка [43]. У своїй праці «Сімейне господарство» він зазначає, що з кожної дитини має вирости не тільки хороша людина, але і хороший та чесний господар. Для цього дитина, з раннього дитинства повинна обов'язково приймати участь у введенні господарських справ. А. Макаренко визначає, що виховувати у дітей дошкільного віку бережливість, відповідальність можливо через знайомство з працею батьків, формуються знання про те, звідки беруться гроші, відбувається пояснення, що таке праця.

Дж/ Локк («Думки про виховання») [18] радив батькам виховувати молоду людину, ураховуючи, що кожен джентльмен має володіти онсовими бухгалтерії. Французький педагог Ж.-Ж.Руссо [31] підкреслював зв'язок між управлінням державою між управлінням державою та управлінням родинним домом у плані економічного розвитку. Він наголошував, що успіх розвитку країни багато в чому залежить від ставлення до неї її громадян.

Досліджуючи проблему економічного виховання особистості, К. Ушинський [65] особливу увагу звертав на таке негативне явище як споживництво. Він зазначив, що феномен споживництва призводить до духовного й фізичного виродження нації. А саме, отримання людиною насолоди від певних матеріальних цінностей, згодом переростає в бажання отримувати цю насолоду частіше, прагнення мати більше матеріальних благ як головного джерела радості в житті. Це в свою чергу призводить до зменшення рівня задоволення від кожної не матеріальної цінності, а тому, спустошує саму людину. К. Ушинський наголошував увагу на тому, що політика держави має бути спрямована не лише на економічне заростання, але й на вирішення проблеми морального розвитку суспільства, його освіти.

Близькими до зазначених поглядів К. Ушинського є думки С. Русової [62], яка також вказувала на соціальний характер праці, можливість бачити значення результатів власної праці для інших людей. Підкреслювала, що трудове виховання на ранніх етапах сприяє розвитку в дитини поваги до результатів праці інших людей, бережливого ставлення до продуктів її діяльності.

Окремими аспектами проблеми економічного виховання дітей займалися такі відомі дослідники: А. Автономов, С. Батишев, М. Васильєва, Л. Галкіна, В. Гербова, Г. Григоренко, Р. Жадан, Т. Комарова, Ю. Лелюк, Н. Побірченко, А. Сазонова, І. Сасова та ін.

Дослідження вчених підтвердило, що дітям дошкільного віку доступне розуміння окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати

з трудовим, моральним і розумовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини.

Заклад дошкільної освіти здійснює цілеспрямовану педагогічну діяльність у сфері економічної освіти дітей. Однак, не всі економічні уявлення є обов'язковим у програмі дошкільної освіти. Тому маємо зазначити, що на теперішній час економічна освіта дошкільнят є більш уривчастою, ніж системною та цілеспрямованою. Зазвичай економічна освіта дошкільнят, зводиться більш до розгляду окремих економічних понять, наприклад: «гроші», «вартість», «крамниця», «покупки». Разом з тим на сьогодні вже розроблено програми з економічної освіти для дітей дошкільного віку. Так, у програмі «Дитина в дошкільні роки» [30] узагальнені показники компетенції дитини старшого дошкільного віку в сфері економіки.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти [55] передбачено формування в дітей елементарних споживчих уявлень, зокрема про товари і послуги, гроші. В освітній лінії «Дитина у світі культури» в частині «Предметний світ» зазначено, що дитина 6 років має «уявлення про заощадливе ведення домашнього господарства, вміє ощадливо ставитися до речей, грошей. Розрізняє соціальні ролі «продавець», «покупець», поняття «товар», «гроші», «недбайливий», «заощадливий»» [55, с. 15].

Уважаємо, що дітям починаючи з дошкільного віку повинні мати первинні уявлення про свої потреби та потреби своєї родини; розуміти, що потреби можуть бути безмежними, а можливості для їх задоволення – обмеженими; уміти співвідносити свої бажання з можливостями родини їх задовольнити. Діти розуміють значення товарів і послуг у житті людини, знають особливості різних професій і їхнє значення в суспільстві.

Так, дослідниця А. Шатова пропонує авторську програму «Дошкільник і економіка» (для дітей старшого дошкільного віку) [68]. Програма складається з чотирьох блоків: «Праця – продукт», «Гроші: ціна (вартість)», «Реклама: бажання та можливості», «Корисні навички і звички в побуті – теж

економіка». У ній дослідниця вважає, що вже з дошкільного віку з ролі «безтурботного споживача» дитина стає свідомим споживачем, а згодом й створює предмети споживання [68, с. 2]. Саме у цьому є запорука нового мислення та нового ставлення до життя.

Е. Курак у своїй книзі «Економічне виховання дошкільників» викладає програму, яка містить наступні теми: «Потреби», «Як багато різних потреб», «Які потреби можна і треба задовольняти, а які ні, і чому», «Хто виробляє товари і продукти», «Обмін і гроші. Ринок. Попит і пропозиція, ціна», «Гроші. Для чого вони потрібні людям», «Обмін товарами та послугами з іншими країнами» [37].

Сучасна дослідниця Н. Грама [8] зазначає, що в дошкільній освіті виникла необхідність впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку, у зв'язку з тим, що саме у цьому віковому періоді діти вже починають отримувати первинний досвід в елементарних економічних відносинах. На її думку, «засвоєння економічної грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, умінь, навичок з постійним ускладненням їх відповідно до віку дітей» [8, с. 59]. Дослідниця розробила понятійну основу елементарних економічних уявлень для навчання дітей у дошкільний період та класифікує їх за такими групами:

- 1) споживання, розподіл, попит, пропозиція, виробництво;
- 2) товар, гроші;
- 3) ціна, вартість, цінність;
- 4) раціональність, економія, час;
- 5) моделювання процесів, економічні технології [, с.].

У свою чергу, дослідниця Є. Курак акцентує увагу на значущості споживчих знань як компоненту всебічного і повноцінного виховання та успішного входження дітей дошкільного віку в соціальне середовище [37]. Специфіку формування споживчих знань у період дошкільного дитинства автор вбачає у тому, що зазначена робота має здійснюватися комплексно: під час ознайомлення з елементарними економічними поняттями (економічне

виховання), культивування поваги до людей різних професій (трудове виховання), мотивації безпечної поведінки (безпека життєдіяльності), вивчення довкілля, прищеплення валеологічних навичок (культурне і безпечне споживання продуктів харчування), у ході ігрової діяльності тощо.

Отже, необхідно зазначити, що науковці та педагоги-практики з різних точок зору досить активно досліджували питання економічного виховання, обґрунтовували його важливість та необхідність для розвитку і становлення особистості дитини. Варто також зазначити, що спільною ідеєю є те, що економічне виховання починається з дошкільного дитинства і його формування йде разом із розвитком інших сфер життя дитини.

1.2. Теоретичні засади економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, як передумова процесу формування економічних навичок

Досліджуючи проблематику економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, перш за все, необхідно надати визначення поняттю «економічне виховання». Отже, звернемося до термінологічних джерел, які тлумачать термін «економіка» як керування домашнім господарством – найважливіша сфера суспільних відносин, виробництва, розподілу, обміну і споживання результатів людської діяльності, а також їх ефективного використання. Слово «економіка» у перекладі з давньогрецької мови означає «вміння вести домашнє господарство» [14, с. 89].

Економічне виховання – визначається, як «цілеспрямований процес взаємодії дитини та дорослого, який орієнтований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування морально-економічних якостей і моральних почуттів, необхідних для успішної економічної діяльності й розвитку інтересу до економічної сфери життя, а також формування навичок соціально-економічної поведінки» [21, с. 56].

Сучасні науковці А. Богуш та Н. Гавриш визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості [4, с. 56].

Дослідниця А. Сазонова, визначає мету економічного виховання, як «формування у дітей доступних економічних понять; виховання з раннього дитинства свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства; виховання поваги до тих, хто піклується про них» [59, с. 11]. Крім того, головне завдання економічного виховання вбачається в психологічному захисті дитини від негативних впливів суспільства шляхом створення психологічно комфортної для дошкільника обстановки.

Г. Шатова розглядає економічне виховання як один з важливих компонентів соціалізації дитини [68]. У зазначеному контексті, економічна соціалізації передбачає наявність елементарних економічних знань, відповідно, належно сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які є необхідними для успішної економічної діяльності.

Так, економічна соціалізація є процесом засвоєння індивідом зразків економічно доцільної поведінки, відповідних економічних уявлень, опанування соціальних ролей.

Зауважимо, що дослідниця Т. Бабицька зазначає, що в сучасних умовах сім'я є чинником економічної соціалізації дитини [20]. Дослідниця підкреслює, що «сімейна економіка має важливе значення та є первинним середовищем, яке впливає на економічну поведінку особистості» [20, с. 26]. Провідними завданнями економічного виховання вбачається в наступному: забезпечення можливості виховання в дошкільників корисних економічних знань у відповідності до їх життєвого досвіду; формування вміння вдало використовувати наявний життєвий досвід в трудовій, ігровій і побутових ситуаціях; усвідомлення дитиною власних вмінь та навичків у ситуаціях вибору та прийняття самостійних рішень.

У закладі дошкільної освіти, виділяють такі основні напрямки роботи під час реалізації завдань з економічного виховання дошкільників:

1. Першочерговим завданням є, дати дітям знання про працю та про всі її особливості, все, що з нею пов'язано, у відповідності до вікових особливостей дітей. Важливо, що реалізація завдань економічного виховання можлива виключно за умови повноцінного вирішення завдань трудового виховання в усіх вікових групах дошкільного закладу, тому що праця – провідна категорія економічної науки.

2. Ознайомити дошкільників з простими економічними поняттями та термінами: ціна, гроші, товар, вартість, економіка, бюджет, банк, реклама, продукція, ярмарок, власник, конкуренція тощо. Познайти дітей з сучасними, відносно новими професіями, такими як менеджер, бізнесмен, підприємець, фінансист, рекламодавець, фермер та ін. Закріпити знання, які безпосередньо пов'язані з працею, та як: предмети праці, результати праці, індивідуальна та колективна праця. Довести до дітей зміст таких категорій, як: дорожче – дешевше, вигідно – невигідно, виграв, програв, поміняв. Вчити правилам чесної та справедливої гри, вмінню програвати, не ображаючись на партнера. Формувати у дошкільників знання про людину бережливу, заощадливу, раціональну, гарного господаря.

3. Формувати у дітей економічне мислення засобами сюжетно-рольових діяльності, дидактичних та настільно-друкованих, читання художньої літератури.

4. На постійні основі взаємодіяти з батьками дошкільників, проводити просвітницьку роботу з питань економічної освіти дітей, а також активно їх залучати до процесу формування економічних знань дітей в умовах дошкільного навчального закладу та родини.

Оскільки знання, вміння та навички, сформовані у дошкільному віці мають стати основоположним фундаментом для становлення громадянина, який щиро зацікавлений у розвитку та економічному зростанні своєї держави, дуже важливою є продумана та послідовна робота з економічної

освіти найменших громадян нашого суспільства. Економічний розвиток дітей дошкільного віку – це організована педагогічна діяльність, яка спрямована на формування економічної культури особистості.

Роботу по економічному навчанню та розвитку дитини необхідно розпочинати з молодшої дошкільної групи, виховуючи у дітей бережливість, економність та хазяйновитість. Відповідно, старших дошкільників необхідно знайомити з більш конкретними та змістовними економічними знаннями та економічними термінами, при цьому переходячи від заощадливості до економіки.

Так, вважаємо, що формуючи економічний світогляд дітей потрібно:

- дати дітям знання про те, що праця є основою діяльності людини та джерелом її існування;
- закріпити знання дітей відносно категорій, які пов'язані безпосередньо з працею дорослих та тих, які визначають саме продукти праці;
- ознайомити з професіями людей, що здійснюють певні операції з реалізації продуктів праці: продавець, касир, брокер, підприємець, фермер, рекламодавець, тощо;
- формувати у дітей початкові уявлення щодо фінансових категорій, таких як: вартість, гроші, ціна, решта та ін.;
- виховувати особистісні якості дошкільнят, що визначають її економічну діяльність: ощадливість, працьовитість, бережливість, раціональність;
- формувати навички і звички, у поведінці дошкільника, які передбачають економічну основу, а саме: вчасно вимикати світло, воду;
- дотримуватися чистоти та порядку у приміщенні, доглядати за вланими речами: одяг, взуття, іграшки [21, с. 127].

Економічна культура особистості являє собою гармонійне поєднання в ній фізичних, розумових, організаторських здібностей, високого рівня освіти

та кваліфікації, потреби у вільній, творчій праці, поліпшення його умов, зростання матеріальних та духовних потреб.

У старшому дошкільному віці важливо почати знайомити дитину зі світом економіки як з однієї з невід'ємних сторін соціального життя. При цьому економічне виховання здатне збагатити соціально-комунікативний та пізнавальний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Крім того, «правильно організоване економічне виховання сприяє моральному розвитку дитини». У своїх іграх діти користуються економічними поняттями: купують, працюють, одержують гроші. Ці ситуації умовні, «штучно створені», але в них діти закріплюють і уточнюють багато життєвих мудростей, програють ролі членів сім'ї. З огляду на вищевикладене, зазначимо, що економічна освіта проявляється в формуванні у дітей елементарних економічних знань, уявлень, умінь та навичок щодо процесів вироблення, розподілу, обміну і споживання предметів довкілля, необхідних для участі особистості в усіх видах діяльності.

Повторно зазначимо, що головним складовим елементом економічної освіти та економічного виховання є формування у дошкільника поважного та бережливого відношення до праці оточуючих людей та її результатів. Дошкільник має усвідомлювати, що всі оточуючі його матеріальні та духовні блага, створені важкою працею багатьох людей, які вкладали значні зусилля задля користі всього суспільства.

Економічне виховання та економічна освіта є основою економічної грамоти та економічної грамотності. Економічна грамота дітей дошкільного віку належить до невиробничої сфери, тобто це особистості, які не беруть участі у виробленні матеріальних цінностей.

Економічна грамотність – це «засвоєння предметних знань, умінь і практичних навичок, які необхідні особистості в її суспільногосподарчій діяльності» [22, с. 19]. Рівень економічної грамотності залежить від вікових можливостей людини в діяльній сфері. Кінцевим результатом економічної освіти дітей є формування у них економічної компетенції.

Отже, зміст економічного виховання дошкільників є досить складним та багатоаспектним. Тому, розуміючи економічне виховання як передумову процесу формування економічних навичок, бачимо, що таке розуміння відноситься до категорії дітей дошкільного віку. А з огляду на вікові та психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, процес формування економічних навичок у зазначеному віковому періоді вбачається найбільш активним та результативнішим.

1.3. Етапи та принципи організації освітньої роботи з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.

У процесі теоретичного дослідження питання «економічного виховання дітей старшого дошкільного віку», як передумови формування економічних навичок було виявлено, що низка дослідників співвідносять поняття «економічні навички» з поняттям «економічна компетентність».

Так, В. Москаленко систематизують підходи вчених до визначення поняття та складових економічної компетентності, наголошуючи, що «під економічною компетентністю дитини розглядається сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності, а складовими економічної компетентності виступають: сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості» [47, с. 5].

Відтак, слід розглянути етапи формування економічної компетентності старших дошкільників: орієнтовно-адаптивний; діяльнісно-поведінковий; діяльнісно-творчий. Коротко їх охарактеризуємо:

1. Орієнтовно-адаптивний етап акцентує увагу на ознайомленні дітей з економічною сферою життєдіяльності; на формуванні та розвитку в них інтересу відносно економічних процесів; формуванні знань та уявлень про

елементарні економічні поняття та терміни; збагаченні словникового запасу дітей у економічній сфері; цілеспрямованому формуванні соціально-економічних уявлень.

2. Діяльнісно-поведінковий етап спрямовує роботу на оцінку, осмислення, та узагальнення дітьми первинного економічного досвіду, формування у них навичок економічно доцільної поведінки завдяки розв'язанню пізнавальних завдань, проведенню різноманітних ігор, занять та інших форм роботи за економічним напрямком.

3. Діяльнісно-творчий етап, на якому відбувається формування у дітей вміння використовувати та збагачувати вже набутий економічний досвід під час проведення ситуативних та сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості, ігор стратегій та розповідей. А також завдяки розв'язанню штучно створених життєвих ситуацій, які вимагають пошуку нових економічно обґрунтованих рішень.

Визначимо принципи організації освітньої роботи у дошкільному навчальному закладі з формування економічної компетентності дітей:

- принцип суб'єктності: передбачає спрямованість педагогічного процесу на виховання дошкільнят як активних діячів, які активно взаємодіють з навколишнім середовищем. При цьому, діти перестають бути об'єктами впливу, вони стають активними учасниками спільної діяльності з дорослими;
- принцип орієнтації на цінності. Передбачає, що формування у дошкільників первинного економічного досвіду відбувається через систему загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування у соціумі і успішної економічної діяльності майбутньому;

- принцип свідомості. Передбачає використання методів навчання які відкривають дітям можливість бути активними та ініціативними суб'єктами процесу пізнання: творчі проекти, ігрова діяльність, спостереження;

- принцип системності. Вбачається у раціональному та послідовному плануванні пізнавального матеріалу, обов'язкового дотримання логічної послідовності під час його безпосереднього подання;

- принцип доступності. Передбачає використання в освітньому процесі економічних понять, доступних для сприйняття дошкільникам;- принцип доцільності. Передбачає спрямування зусиль дитини на досягнення конкретної мети її діяльності, результатів, планування дій, їх зміну відповідно до власних прагнень і певних обставин.

- принцип інтегрованість завдань економічного виховання в усіх видах творчої діяльності [46].

Уважаємо, що дотримання зазначених етапів та принципів забезпечують позитивний результат в організації освітньої роботи з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.

1.4. Характеристика показників сформованості економічних навичок дітей старшого дошкільного віку

Як вже було зазначено у дослідженні, проблематика формування економічної компетентності (економічних навичок) у дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, яка наповнена економічним змістом є актуальна у сьогоденні. Проблемні питання, які пов'язані із визначенням методів та прийомів ознайомлення дітей дошкільного віку з основами економічних знань розглянуто в сучасних дослідженнях (Н. Грама, Г. Григоренко, Є. Курак, Л. Лохвицька, Т. Михайліченко, Н. Побірченко, І. Сасова, А. Смоленцева, А. Сазонова, А. Шатова та ін.). Відповідно, висновки науковців свідчать про необхідність впровадження економічної освіти саме з періоду дошкільного дитинства. Адже саме тоді діти набувають первинний досвід у елементарних економічних відносинах.

Формування первинного економічного досвіду дошкільників у структурі економічної соціалізації дітей є першочерговою і вирішальною умовою. На нашу думку, первинний економічний досвід, є елементарною формою відображення економічної діяльності, яка є результатом набутих

раніше знань про сутність економічних взаємовідносин і понять, й виступає необхідною умовою для подальшого їх збагачення. Педагогічною умовою формування первинної економічної компетентності відображається у забезпеченні цілісного підходу до економічного виховання, яке передбачає формування елементарних економічних знань, умінь та навичок, а також особистісних якостей, які є важливо необхідними для успішної економічної діяльності.

Так, під економічною компетентністю (економічними навичками) дитини дошкільного віку пропонуємо розуміти обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями та термінами, наявністю у неї певних економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального, споживчого змісту; сформованість елементарних умінь та навичок економічної діяльності.

Крім того, ми підтримуємо погляди А. Сазонова [59], яка відносить сутність підходу до економічної освіти дошкільника не до організації спеціального навчання економіці, а до збагачення економічним змістом різних видів дитячої діяльності (математичної, художньо-творчої тощо). При цьому, дослідниця зазначає, що «насичення життя дошкільників елементарними економічними знаннями, сприяє активізації і розвитку у них реального економічного мислення» [59, с. 5].

Важливого значення у процесі формування економічних навичок також є те, що у дітей необхідно формувати уявлення про корисні навички та звички в побуті, про важливість дбайливого ставлення до речей, до природних і не природних ресурсів (води, тепла, електроенергії). Також про особливу значущість таких якостей людини, як ощадливість та працьовитість. У дітей має бути сформоване уявлення про можливість отримувати користь навіть із старих та непотрібних речей. Розглянемо докладніше, один з важливих напрямів формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку, як виховання бережливого ставлення до довкілля, яке безпосередньо включає:

- належне ставлення й підтримання у порядку будівель, будинків та майданчиків; участь у виготовленні наочних посібників та їхнє збереження у первісному стані;
- продовження часу використання іграшок та різноманітних матеріалів;
- турботу про ощадливе використання води, електроенергії;
- охорону довкілля в місцях, розташованих біля дошкільного навчального закладу (на вулиці, біля будинку), культуру поведінки;
- виховання дбайливого ставлення до всього, що створено руками людини, розуміння цінності цієї праці [66, с. 45].

Так, привчаючи старших дошкільнят до ощадливості, насамперед, необхідно потурбуватись, щоб вони сприймали речі як суспільне надбання. Щоб вони усвідомлювали необхідність бережливого ставлення до речей, оскільки вони є результатом важкої праці багатьох людей. Крім того, ресурси для виготовлення предметів побуту обмежені. Тому подібний приклад байдливого ставлення до особистої та суспільної власності дошкільникам, мають подавати дорослі у родині, найближчому оточенні дитини та у дошкільному навчальному закладі.

Зазначимо, що формування у дошкільників економічних навичок, найкраще відбувається за умови дотримання принципу системності, комплексності (взаємодоповнюваності), поступовості та систематичності у засвоєнні, індивідуалізації темпу роботи, повторності (циклічності повторення).

Розглядаючи особливості форм і методів економічного виховання й відповідно формування економічних навичок дітей дошкільного віку, робимо висновок, що доцільне їх використання сприяє високій результативності економічного виховання дошкільників, що спрямоване на вироблення у них бережливого ставлення до суспільної власності, умінь застосовувати набуті економічні знання й досвід у повсякденній діяльності. Позитивно відзначається на раціональному використанні матеріальних і духовних

цінностей, на вихованні таких моральних якостей як відповідальність, діловитість, працьовитість, підприємливість.

Отже, апелюючи результатами аналізу форм і методів економічного виховання дітей старшого дошкільного віку і відповідно набуття у останніх економічного досвіду, нами визначені такі показники сформованості економічних навичок у старших дошкільників:

Дитина старшого дошкільного віку має уявлення:

- про першочергові потреби людини (їжа, вода, житло, безпека тощо);
- про особисті потреби самої дитини, оточуючих людей, рослин, тварин, птахів; про основні ресурси та їх обмеженість;
- чому людина не може мати все, що бажає;
- чому необхідно робити вибір;
- для чого людям потрібні гроші;
- що значить дорого чи дешево;
- про бюджет сім'ї (доходи і витрати);
- про працю дорослих: кожна людина повинна працювати на роботі і вдома;
- для чого потрібні всі види праці;
- чому необхідні і корисні різні продукти і страви;
- про правила культури поведінки [61, с. 19].

Дитина старшого дошкільного віку має розуміння того, що:

- людина повинна постійно працювати (на роботі і вдома);
- людина не може мати все, що хоче;
- при здійсненні вибору від чогось треба відмовитися;
- економія і ощадливість необхідні як в родині, так і в закладі;
- природа має дари, які віддає людям (красу, дармових блага, природні ресурси) і що до неї треба ставитися дбайливо [61, с. 20].

Дитина старшого дошкільного віку має уміння:

- визначати першочергові потреби своєї сім'ї;

- пояснити причину існування обмеженості;
- робити вибір;
- порівнювати і оцінювати товари (якість, ціна), співвідносити потреби і можливості сім'ї;
- вибирати товари у відповідному магазині;
- орієнтуватися в світі товарів за допомогою реклами;
- визначати предмети і засоби праці;
- пояснити результати праці людей різних професій (товар або послуга) [61, с. 20].

Уважаємо, що важливим є не стільки засвоєння відірваних від реального життя сучасного дошкільника економічних знань, скільки забезпечення первинного економічного досвіду, формування якого починається тоді, коли дитина виконує самостійні дії, будує взаємодію з іншими суб'єктами соціума і вже на цій основі опановує відповідні знання та вміння.

Отже, сформований первинний економічний досвід вказує на компетентність дитини в економічній сфері життєдіяльності, а саме ступення сформованості у дошкільника економічних навичок. Саме тому, чим досвідченіша дитина, тим легше їй орієнтуватися у повсякденному житті, стикаючись з різними елементами економічних відносин, розв'язувати проблемні економічні задачі, проживаючи ситуації, що склалися та виконуючи певні соціально-економічні ролі.

1.5. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у процесі формування економічних навичок

Процес формування економічних навичок у дітей дошкільного віку має свої специфіку, яка пов'язана з віковими, фізіологічними та педагогічними особливості дітей певної вікової категорії. Одним з найважливіших періодів вважається старший дошкільний вік, тому що це період активного розвитку моральності, формування моральних звичок, емоцій та взаємин. У процесі становлення особистості дошкільника – це найважливіший етап у розвитку механізмів поведінки й діяльності. Внаслідок цього можливості для економічного виховання дітей старшого дошкільного віку розширюються.

У старшому дошкільному віці дитина може відтворити отримані враження через досить тривалий термін. Діти цього віку можуть «систематизувати отримувану інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та залежності, здійснювати логічні операції, визначатися в просторі та в часі. У старшому дошкільному віці розвивається здатність використовувати знаки для позначення дій, ознак, для побудови елементарних моделей. Дитина вчиться виявляти закономірності, робити висновки, узагальнювати і конкретизувати, класифікувати та впорядковувати уявлення та поняття, вже вміє порівнювати та аналізувати, пізнаючи об'єкти, події, явища дійсності» [51, с. 57].

Старший дошкільний вік є сприятливим для розвитку різних форм образного мислення, завдяки розвитку уяви посилюється здатність дитини взаємодіяти з навколишнім середовищем. Засобом пізнання навколишньої дійсності є уява і мислення. Увага у старшому дошкільному віці поступово стає більш стійкою, хоча і носить ще мимовільний характер. Той факт, що діти вперше починають свідомо контролювати увагу, спрямовуючи та підтримуючи її на певних об'єктах, свідчить про переломний момент у розвитку уваги [50].

Пам'ять у старших дошкільників мимовільна: дитина запам'ятовує, що її цікавить найбільше, і дає більше вражень, тобто обсяг фіксованого матеріалу визначається емоційним ставленням до цього явища чи об'єкта [41]. Разом з тим, сила запам'ятовування зростає, а роль мимовільного запам'ятовування зменшується порівняно з дітьми середнього та молодшого дошкільного віку. Усна інструкція дорослого стає все більш важливою, що спонукає дитину вживати певних заходів, спрямовує та мотивує її.

У старших дошкільників розвивається здатність розрізняти фінансові поняття: «дорожче і дешевше», «гроші», «моє-твоє», «вигідно» і «невигідно», «змінилося», «програв і виграв» тощо, ситуація «успіх і невдача» сприймається емоційно, діти починають розуміти сенс економічних відносин. Упродовж п'яти-шести років виникає певна поведінка: на основі раніше набутої здатності розуміти свої власні дії зростає здатність дитини до самоконтролю та вольового регулювання поведінки. Це стає передумовою в організації економічного виховання. Ще однією передумовою формування економічних компетентностей дітей дошкільного віку є підприємливе освоєння дітьми 5-6-ти років світу соціальних явищ, формування орієнтації на оцінюване ставлення дорослих через призму конкретної діяльності, розвиток в дитини розуміння і ставлення до нього. В дошкільному віці цілком можливо ознайомити дитину з діловим світом як однією з невід'ємних аспектів соціального життя. Крім того, економічне виховання може збагатити соціальний, комунікативний та когнітивний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

1. У даному розділі зроблено аналіз наукових джерел з дослідження проблематики економічного виховання дітей дошкільного віку та формування у них економічних навичок. Було виявлено, що проблему економічного виховання особистості досліджували такі вітчизняні та зарубіжні педагоги-класики, як: Я.-А. Коменський, А. Макаренко, К. Ушинський, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова та і.

2. Охарактеризовано опорні поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економіка», «економічне виховання», «економічна соціалізація», «економічний розвиток дітей дошкільного віку», «економічна культура», «економічна освіта», «економічна грамотність». Виявлені провідні завдання у процесі економічного виховання дошкільників: забезпечення можливості виховання в дошкільників корисних економічних знань у відповідності до їх життєвого досвіду; формування вміння вдало використовувати наявний життєвий досвід в трудовій, ігровій і побутових ситуаціях; усвідомлення дитиною власних вмінь та навичків у ситуаціях вибору та прийняття самостійних рішень. Встановлено, що кінцевим результатом економічної освіти дітей є формування у них економічної компетенції, тобто формування економічних навичків.

3. У процесі теоретичного дослідження питання «економічного виховання дітей старшого дошкільного віку», як передумови формування економічних навичок було виявлено, що низька дослідників співвідносять поняття «економічні навички» з поняттям «економічна компетентність». Так, під економічною компетентністю дитини розглядається сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності, а складовими економічної компетентності виступають: сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості. Були виявлені та докладно розглянуті етапи формування економічної компетентності старших дошкільників: орієнтовно-адаптивний;

діяльнісно-поведінковий; діяльнісно-творчий. Визначено принципи організації освітньої роботи з формування економічної компетентності дітей.

4. Відповідно до завдання дослідження було визначено та надано характеристику основним показникам сформованості економічних навичок у старших дошкільників.

5. Були досліджені психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у процесі формування економічних навичок. Акцентовано увагу на тому, що старший дошкільний вік є одним із найважливіших етапів становлення особистості. У зв'язку з тим, що це період активного розвитку моральності, формування моральних звичок, емоцій та взаємин. У старшому дошкільному віці дитина може відтворити отримані враження через досить тривалий термін. Усна інструкція дорослого стає все більш важливою, що спонукає дитину.

Наступний етап дослідження вбачається у аналізі форм та методів роботи з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку. Виявлення їх характерних особливостей та способів впровадження у освітній процес дошкільників.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Загальна характеристика засобів формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку

Досліджуючи проблематику формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку, перш за все необхідно визначитися з основоположними аспектами економічного виховання. Адже безпосередньо економічне виховання особистості, а точніше набутий економічний досвід є передумовою формування економічних навичок дітей дошкільного віку.

Отже у нашому дослідженні економічне виховання дошкільників визначаємо, як цілеспрямований педагогічний вплив задля засвоєння дітьми елементарних економічних знань, умінь та навичок, а також формування початкових морально-економічних якостей особистості, а також основ економічної культури та культури споживання. Зазначимо, що у розрізі економічного виховання і відповідно до мети нашого дослідження, ми акцентуємо увагу саме на формуванні економічних навичок дітей старшого дошкільного віку.

Необхідно зауважити, що процес формування економічного досвіду дошкільниками відбувається за двома напрямками. Так, перш за все дитини, засвоює досвід від попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять (наприклад через телебачення, в процесі гри з друзями, абу у спілкуванні з батьками). Сформовані уявлення є орієнтиром для дитини в процесі участі нею в соціально-економічній діяльності. По-друге, елементарний економічний досвід дитини формується у різних видах діяльності та є результатом її власної економічно доцільної поведінки. Зазначений економічний досвід може бути результатом спостереження за економічними процесами, виконання соціально-економічних ролей, участь у

налагодженні найпростіших економічних взаємозв'язків між різними людьми (продаж, обмін, купівля).

Так, забезпечення ефективності економічного виховання дітей дошкільного віку, формування у них економічного досвіду, безпосередньо у закладах дошкільної освіти, передбачає пошук та добір доцільних форм і методів його здійснення. Форма організації виховання визначається, як спільна діяльність вихователя і дітей, яка здійснюється у певному порядку і у визначеному режимі.

У свою чергу, організація виховного процесу у закладі дошкільної освіти дає можливість стверджувати, що найбільш ефективними у процесі економічного виховання є такі форми роботи: *заняття, екскурсії, проведення дидактичних ігор економічного змісту, економічні брей-ринги, проведення свят і розваг, мовні логічні завдання, зустрічі з цікавими людьми, які причетними до економічної сфери.*

Важливою формою економічного виховання є заняття, які в більшості проводяться як фронтальні. Проведення таких занять як, «Попит та пропозиція», «Лісова крамниця», «Для чого потрібні гроші», дають можливість дошкільнятам опанувати такі поняття як кошти, вартість, товар, прибуток, підприємство, реклама, кошти [52].

У процесі проведення занять вихователі часто використовують різноманітні проблемно-ігрові завдання, метою яких є встановлення функціональних зв'язків (наприклад: «Одягни ділову людину», «Який подарунок придбати на День народження»); завдання, що передбачають розкриття причинно-наслідкових зв'язків («Зайчики посварилися через кошик капусти»); завдання, які потребують знання способів дій з предметами («Кому що потрібно для життя») [49].

Також, докладно розглянемо таку форму організації економічного виховання дошкільників, як екскурсії. Так, екскурсії для дошкільників будуть пізнавальними з метою формування економічних знань, наприклад у банку, у крамниці чи на ярмарку. В ході таких екскурсій, дошкільники набувають і

розширюють уявлення про гроші, особливості професії людей, які там працюють, особливості ведення господарської діяльності, знайомляться з категорією попиту та пропозицією.

Зазначимо, що однією з найбільш ефективних форм роботи з дітьми в галузі економічного виховання є дидактичні ігри. Дидактичні ігри використовуються як самостійна форма діяльності у вихованому процесі, так і як частина заняття. Особливістю таких ігор є те, що у ході їх проведення вихователі знайомлять дошкільників з різноманітними економічними поняттями, закріплення знань та умінь. Цьому сприяють такі ігри як «На ярмарок», «Крамниця обслуговування», «Що важливіше» [45].

Різні за формою і змістом вони вводять дитину у реальні життєві ситуації, що забезпечує засвоєння соціального досвіду дорослих, певну систему економічних знань, умінь, навичок, способів дій, моральних норм і правил поведінки. Зазвичай, вихователі вдаються до дидактичних ігор, після спостережень, екскурсій, бесід, а також з метою виховання заощадливості, бережливості, економності, раціональності та самостійності. Крім того, в процесі освіти у закладі дошкільної освіти дітей учать орієнтуватися в навколишньому середовищі, а саме, розширюють їх знання про життєво необхідні предмети, які полегшують працю людей, та заощаджують час (пральна машина, холодильник, кухонний комбайн, праска) при цьому обов'язково ознайомлюють їх з технікою безпеки при роботі з такими приборами.

Розглянувши форми організації економічного виховання, доцільно розглянути їх методи. Так, для ознайомлення дошкільників з економікою, формування їхньої економічної компетенції важливими є такі методи: *словесні, наочні, практичні*. Коротко їх охарактеризуємо. Словесні методи є ефективними у процесі засвоєння економічних знань, уявлень, оскільки читання дітям уривків з художніх творів, казок, віршів сприяє усвідомленню таких економічних понять як «конкуренція», «праця», «обмін», «виробництво», «розподіл».

Серед казок, в основу яких покладений економічний зміст доцільними для роботи з дітьми дошкільного віку є такі, як: «Коза-дереза» (в якій розкривається економічне поняття «оренда»), «Колосок», «Півник», «Калиночка», «Золота обручка» (дасть можливість дітям зрозуміти поняття «обмін», «бартер»), «Царівна-жаба», «Заєць і їжак» (дають тлумачення поняття «конкуренція»), «Попелюшка» (розкривається поняття «спонсор») [42]. При ознайомленні дітей з економікою вихователі використовують прислів'я, приказки, загадки, в яких відображаються відносини між людьми, ставлення до праці, хліба тощо.

Народна казка виховує в дітей дошкільного віку такі «економічні» якості особистості, як працьовитість, ощадливість, розважливість, практичність. На основі відомих казок складаються проблемні ситуації, вирішення яких сприяє розвитку у дитини логіки, творчості, самостійності мислення. Казка володіє соціальним, морально-педагогічним, навчальним потенціалом, створює значні можливості для розвитку творчої уяви, пізнавальної активності дитини. Вона перетворює слухача з об'єкта на суб'єкт взаємодії. Авторська казка, змістом якої є пізнавальний матеріал (економічна, екологічна казка), вигадана педагогом чи дітьми, має власну специфіку. Вона не лише розвиває особистість, творчу сутність дитини, акцентуючи увагу на необхідних уявленнях, але водночас є одним із шляхів пізнання дійсності [67].

Крім того, використовуючи казкові сюжети, казкові мотиви, можна успішніше розвивати творчий, інтелектуальний потенціал дітей дошкільного віку. В авторських казках з економічним змістом можна використовувати окремі інтерактивні прийоми: проблемні ситуації, питання та завдання на розвиток самостійності, асоціативності мислення. Занурення в казкову атмосферу допомагає дитині активізувати свою діяльність, легко і невимушено освоїти необхідні уявлення та вміння.

Цікавим є те, що у пізнавальній казці можна запропонувати дітям не лише пізнавальний матеріал, а й продумати варіанти творчих завдань, які з

успіхом можна використовувати у процесі спільної діяльності вихователя з дітьми або під час різноманітних заходів розважального характеру (свята, розваги, конкурси).

Зауважимо, що задля засвоєння економічних знань доречними є не тільки словесні, але й наочні методи. Тому з метою пояснення певних економічних понять дошкільникам пропонують демонстрацію сюжетних картинок із зображенням торгів, ярмарків, продуктів харчування, одягу, людей які представляють різні професії, а також спеціально створені дидактичні картини, предметні картинки, репродукції картин відомих художників згруповані за відповідними темами [37].

Окрім словесних та наочних методів, важлива роль належить і практичним методам, за допомогою яких вихователь організовує різноманітну практичну діяльність дошкільників, що сприяє засвоєнню ними економічних знань, формуванню умінь і навичок. Використання різних практичних методів й оволодіння певними вміннями повинно відповідати віковим особливостям дошкільників. Діти старшого дошкільного віку, все більше у роботі надають перевагу самостійному виконанню роботи за заданими умовами. Діти активно залучаються до економічних ігор «Економічний господар», «Виробник-товар», «Овочевий магазин», «Магазин кондитерських виробів». Практичні ігри дають можливість дітям оволодіти елементарними економічними, практичними навичками (отримання товару, купівля - продаж, маніпулювання грошима) [34].

Зауважимо, що у процесі формування економічних навичок, дошкільників слід знайомити з професіями та значимістю різних видів праці людини. До свідомості дітей необхідно донести головну думку, що не існує «поганих» чи «хороших», «потрібних» чи «непотрібних» професій. Не має значення, хто людина за професією, важливо, як вона виконує свою роботу та яку користь приносить суспільству.

2.2. Гра як засіб формування економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку

Гра має надзвичайно важливе значення для цілісного розвитку дітей. Адже в процесі ігрової діяльності активно розвиваються мовлення й мислення дитини, формується її почуття й сприймання світу, збагачується емоційна сфера.

Безпосередньо у грі діти наслідують форми суспільних взаємовідносин людей, поступово опановують моральні норми й починають керуватися ними у своїх стосунках з дорослими й іншими дітьми. Через гру діти дошкільного віку пізнають та опановують світ. Гра є тим механізмом, який перетворює зовнішні вимоги соціального середовища на власні потреби дитини. Завдяки грі діти вправляються та розвивають низку здібностей, які знадобляться їм у майбутньому. Саме тому гра – найвдаліша підготовки до майбутнього життя. Як вже було зазначено нами, діти з раннього віку опиняються серед різноманітної економічної інформації, спостерігаючи за веденням домашнього господарства, разом з батьками купуючи продукти та інші товари, переглядаючи чи чуючи рекламу тощо. Тому, щоб допомогти їм розібратися у сутності економічних відносин пропонують дидактичні, сюжетно-рольові та ситуативні ігри економічної спрямованості. Завдяки використанню таких ігор, економіка для дошкільників стає зрозумілою, забезпечує органічне входження дітей в економічні відносини.

Сучасні дослідники Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, справедливо зауважують, що «у грі дитина не лише повторює ситуації життя, але й розвивається через їх програвання» [1, с. 43]. Н. Волкова визначає гру як один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними. Види ігор автор визначає на підставі різнопланової діяльності дітей: ігри-дозвілля та ігри педагогічні (організовані з метою вирішення навчально-виховних завдань) [2].

Л. Галкіна вказує на те, що ігри дають можливість моделювати різні життєві ситуації [7, с. 3]. В ігровій діяльності дітей створюються абсолютно реальні суспільні відносини, які складаються між дітьми, що грають. Сучасна психологія і педагогіка в якості основних структурних одиниць гри виділяють уявну ситуацію та роль, яка реалізується в ігровому дійстві, ігрове використання предметів, тобто заміщення реальних предметів ігровими умовами, реальні відносини між тими, хто грає.

Дослідниця Т. Поніманська зазначає, що «дидактична гра – це гра, яка спрямована на формування у дитини потреби в нових знаннях, активації інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь та навичок» [54, с. 214].

У словнику для слова «гра» наводиться кілька значень, але найближчим до нашого дослідження є таке: «підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою та спортом одночасно» [56, с. 36].

Саме в грі дитина набуває здатності поступатися власними бажаннями, щоб підпорядкувати їх загальній меті. У грі, дитина невимушено наслідує форми суспільних взаємовідносин. Для виконання тієї чи іншої ролі в грі, дошкільнику необхідно своє уявлення перевести в ігрове дію. Дуже часто знань і уявлень про такі поняття як праця, людина, про конкретну дію, взаємини буває недостатньо, з'являється необхідність їх поповнити. Потреби в новому знанні виражаються в питаннях дитини. Вихователь повинен відповісти на питання, прислухатися до розмови під час гри, допомогти граючим дітям встановити взаєморозуміння і домовленість.

Усі ігри економічної спрямованості можуть бути як частиною занять, наприклад, з економіки чи математики, ознайомлення з природою та навколишнім світом, так і використовуватися в повсякденній життєдіяльності. Грати в такі ігри можна як усією групою чи підгрупою, так і індивідуально. У процесі такої ігрової діяльності кожна дитина отримує змогу практично застосовувати набуті знання, при цьому розширюючи власний досвід.

Дидактичні ігри економічної спрямованості проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. У подальшому ці знання виступають як необхідна термінологічна підтримка на заняттях і в процесі ігрової діяльності дітей. Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Важливо, що ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможлиблює гру. Головною метою всіх видів дидактичних ігор є навчання дітей через здійснення ігрового задуму.

Відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на:

Гра-стратегія передбачає багатопланову групову діяльність з чітко визначеною цільовою перспективою, яка передбачає спільне планування, проектування дій, з наступним розподілом обов'язків і ролей та покроковою реалізацією задуму.

Сюжетно-рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів – утілених у певних подіях, образних відтворень задумів. В іграх дітей старшого дошкільного віку сюжетно-рольова гра надзвичайно різноманітна й відображає конкретні умови їхнього життя. У сюжетно-рольовій грі повинен бути розгорнутий сюжет, що включає різноманітні ролі, пов'язані з економічним змістом, де ігрові завдання повинні вирішуватися безпосередньо на основі засвоєних економічних знань і пропонуватися дитині у вигляді ігрових правил.

При організації сюжетно-рольових ігор економічного спрямування виділяють наступні принципи:

- відбір економічних знань, отриманих на заняттях у процесі навчання, для подальшого відображення в іграх;
- ознайомлення дітей з діяльністю дорослих, в яку органічно входять дії і знання з економічної області; відображення знайомої дітям діяльності дорослих в сюжеті і змісті ігор;

- організація колективних ігор;
- залучення кожної дитини до виконання ролей, що включають економічний зміст;
- безпосередня участь вихователя у грі, виконуючого на ряду з дітьми ігрову роль [63, с. 2].

Розроблена науковцями структура сюжетно-рольових ігор з економічним змістом, характеризується наступними ознаками: тип гри, вік дітей, кількість дітей, місце гри в навчально-виховному процесі, мета, костюми, реквізити, обладнання, набір ролей, попередня робота, ігрові дії, опис ходу та керівництва грою, аналіз взаємовідносин дітей під час гри.

Ситуативні ігри та розвивально-дидактичні ігри надають вихователю унікальну можливість сприяти процесу збагачення соціального досвіду дітей, формування у дошкільників ціннісних пріоритетів, адекватному прояву особистісних якостей у непростих, наближених до реального життя ситуаціях. Вихователь може оцінити здатність кожної дитини до самостійного вибору, конструктивного рішення, тощо.

Активна ігрова діяльність створює позитивний емоційний фон, на якому всі психічні процеси протікають найбільш активно. Гра приваблює дитину своїм незабгненим різноманіттям ситуацій, що вимагають від нього активного прояву індивідуальності, кмітливості, винахідливості, творчості та самостійності.

Важливо, що для дітей старшого дошкільного віку розширенню їх економічних знань найліпше сприяють різні види ігор-стратегій, які містять чітко визначену ціль, передбачають розподіл обов'язків між дітьми та спільну реалізацію мети.

Ігри-стратегії:

- сприяють усвідомленню суспільних відносин та формуванню економічного досвіду;
- навчають планувати дії; передбачати можливі наслідки;

- розвивають самоконтроль; вміння взаємодіяти та колективно мислити.

Отже, провідним видом діяльності дітей п'ятого та шостого років життя залишається ігрова діяльність, що наділена більш практичним змістом. Ігрові дії дітей цього віку максимально розгорнуті. В процесі ігрової діяльності дошкільник відображає побутові дії, перш за все тому, що вони йому добре знайомі і неодноразово відбувалися по відношенню до нього самого. Тому дієвим способом у формуванні економічних навичок дітей дошкільного віку є правильне виконання умов та обов'язків, які виникають у процесі ігрової діяльності.

Таким чином, ми бачимо, що гра відіграє велику роль у пізнанні дитиною навколишнього світу, суспільних процесів, економічних відносин та явищ. Саме через гру, перебираючи на себе роль дорослого, дитина вивчає та засвоює елементарні економічні уявлення та знання.

Висновки до розділу 2

1. Надана загальна характеристика форм і методів формування економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Виявлено, що найбільш ефективними у процесі економічного виховання є такі форми роботи: заняття, екскурсії, проведення дидактичних ігор економічного змісту, мовні логічні завдання, економічні брей-ринги, проведення свят і розваг, зустрічі з цікавими людьми, причетними до економічної сфери. Проаналізовано, що для ознайомлення дошкільників з економікою, формування їхньої економічної культури, економічних навичок важливими є відповідні методи: словесні, наочні, практичні. Надана їх коротка характеристика.

2. Відзначено, що у процесі формування економічних навичок, дошкільників слід знайомити з професіями та значимістю різних видів праці людини. Крім того, до свідомості дітей необхідно донести головну думку, що не існує «поганих» чи «хороших», «потрібних» чи «непотрібних» професій.

Акцентовано увагу на тому, що у дошкільників необхідно формувати уявлення про корисні навички та звички в побуті, про важливість дбайливого ставлення до речей, до природних і не природних ресурсів (води, тепла, електроенергії). Також про особливу значущість таких якостей людини, як ощадливість та працьовитість. У дітей має бути сформоване уявлення про можливість отримувати користь навіть із старих та непотрібних речей.

Відповідно до завдання дослідження були визначені показники сформованості економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку. Відтак, такими показниками є: уявлення у дитини про товарно-грошові відносини, вміє здійснити покупку, та класифікує товар тощо.

3. Відповідно до завдання дослідження був зроблен докладний аналіз такого засобу формування економічних навичок, як гра. Так, надано визначення поняттю «гри» згідно тлумачному словнику сучасної української мови. Встановлено, що дидактичні ігри економічної спрямованості є найбільш доцільним засобом для формування економічних навичок дітей дошкільного віку. Крім того, зазначено, що ігри економічної спрямованості проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери.

4. Надана детальна характеристика різновидам дидактичних ігор. Встановлено, що відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на: гра-стратегія та сюжетно-рольова гра. Надана детальна характеристика різновидам дидактичних ігор. Основуючись на аналізі теоретичних дослідженнях психолого-педагогічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, виявлених особливостей економічного виховання дошкільників, необхідності формування економічних навичок, засобів та методів їх формування та виходячи з мети нашого дослідження, наступний етап роботи вбачається в розробці та укладанні конспектів занять.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

3.1. Практичні рекомендації для батьків з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку

Кожна родина в реальному житті є берегинею певного типу культури, стилю, рівня життя. У родині дитина отримує початкові уявлення про працю як процес, пов'язаний з дисципліною і знанням, причиною і наслідком; про працю як джерело існування родини.

Економічне виховання дитини – це проблема, що в більшій мірі покладена на родину дошкільника. Елементарні знання з економіки дитина отримує на побутовому рівні у процесі спілкування з однолітками, наприклад, обговорюючи свої або чужі покупки, або коли дитина чує розмову батьків про певні витрати, чи аналізує почуту інформацію з телевізора [69]. Крім того, наслідуючи зразок функціонування сімейної економіки та господарювання діти засвоюють діти впроваджують всі набуті знання в власну практичну діяльність. Отже, дошкільник від самого раннього дошкільного віку, активно чи пасивно приймає участь в економічних процесах навколишнього середовища.

Як зазначалось раніше у дослідженні, економічне виховання та формування економічних навичок найрезультативніше проявляється й відповідно формується у старшому дошкільному віці. Головною умовою його формування є комплексний підхід з боку вихователя та батьків дошкільника. Тому нами були розроблені практичні рекомендації для батьків старших дошкільників, які сприятимуть формуванню економічних навичок та економічному вихованню:

1. Розповідайте дітям про свою роботу. Це обумовлено тим, що діти не усвідомлюють наявності зв'язку між працею і грошима. Діти мають

сформувати розуміння того, що наполеглива та старана праця завжди винагороджується.

2. *Не приховуйте від дітей власне матеріальне становище.* Варто пояснити дошкільнику, куди витрачаються гроші, що воне не безмежні. Необхідно навчити дитину зіставляти бажання з можливостями, миритися з деякими обмеженнями.

3. *Не привчайте дітей до надмірностей.* Недоречним є дарувати дитині щодня подарунки і ні в чому їй не відмовляти. Необхідно обґрунтовано обмежувати бажання дитини.

4. *Формуйте у дошкільника розумні потреби.* На звернення дитини «я хочу», варто частіше запитувати: «А навіщо тобі це?». Не потрібно поспішати задовольняти бажання дитини.

5. *Навчайте дітей ощадливості.* Не варто залишати без уваги зіпсовані предмети, зламані іграшки, розірвані книги. Необхідно навести приклад дитині, як можна їх полагодити, продовжити термін служби пошкоджених предметів.

6. *Допоможіть дитині усвідомити вартість речей.* Дитина не має привчитись до того, що усі поламані іграшки автоматично замінюються новими. У кожній речі вона повинна бачити цінність. Адже її хтось створив своєю працею.

7. *Залучайте дітей до роботи по дому.* Дошкільник може займатися домашньою роботою нетривалий час, тому, даючи доручення, розраховуйте сили дитини. Поступово у неї розвинеться самодисципліна, і вона буде виконувати навіть нецікаву роботу. І хоча робота дитини не досконала, не забувайте його заохочувати.

3.2. Презентація методичного забезпечення з формування у дітей старшого дошкільного віку економічних навичок засобами гри

Практична частина дослідження була спрямована на укладання та розробку методичних рекомендацій для вихователів дошкільних навчальних закладів з формування економічних навичок старших дошкільників. Так, розроблено методичний посібник з формування економічних навичок старших дошкільників «Дитина, економіка і всесвіт» (Додаток А).

Окреслено такі основні завдання з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку:

1. Виховувати у старшого дошкільника бережливого, відповідального і свідомого ставлення до довкілля, пошану до людей, які працюють і заробляють гроші;

2. Сприяти засвоєнню дітьми елементарних економічних понять, набуттю дошкільниками навичок економічно доцільної поведінки і, як наслідок, формуванню первинного економічного досвіду; 3. Заохочувати дітей до проявів творчості, пошуку найраціональніших способів розв'язання простих економічних ситуацій.

У посібнику міститься підбірка дидактичних та розвиваючих ігор, які допоможуть активувати дитячу цікавість, розуміти «економічну» мову, ініціювати інтерес до явищ та ситуацій економічного характеру. У посібнику міститься орієнтовний план освітньої роботи у дошкільному навчальному закладі з формування економічних навичок старших дошкільників. У зазначеному плані, помісячно розписані тематики занять для старших дошкільників, які передбачають застосування різних форм та методів роботи. Укладений економічний словник з визначенням основних понять, якими має оперувати старший дошкільник у результаті сформованості показників економічних навичок.

Окреслені такі основні економічні поняття: асортимент, бартер, гроші, дефіцит, доходи, заробітна плата, витрати, оптова торгівля, покупець, споживання, продавець, розпродаж, витрати, реклама, ринок, товар, ціна.

Розроблені ігри економічної спрямованості, що сприяють усвідомленню суспільних відносин та формуванню економічного досвіду, за такими тематиками: «Види витрат», «Гроші-ціна», «Покупки», «Банк», «Якість товарів», «Корисна річ», «Кордон», «Ощадливі й економні».

Наведені економічні ситуації, які спонукають дошкільника ґрунтуючись на власному досвіді, економічних знаннях і власних переконаннях, надати власну оцінку кожному випадку й відповідно зробити певні висновки. Презентовані короткі економічні казки та розповіді: «Бережи електроенергію», «Бережи воду», «Пригоди маленької лампочки», «Казка про воду і світло», «Звідки до нас прийшли гроші». Також наведені приказки та прислів'я за відповідною тематикою. Укладено конспекти практичних занять для дітей старшого дошкільного віку. У посібнику запропонована діагностична методика для визначення розуміння дітьми основних економічних понять, як одного з показників сформованості економічних навичок.

Висновки до розділу 3

Практична частина дослідження була спрямована на: розроблення для батьків рекомендацій щодо формування економічних навичок у старших дошкільників та укладання й розробку методичного посібника для вихователів старших груп з формування економічних навичок у дітей «Дитина, економіка і всесвіт».

Так, батькам були запропоновані такі рекомендації: розповідати дітям про свою роботу; не приховувати від дітей своє матеріальне становище; не привчати дітей до надмірностей; формувати у дошкільника розумні потреби; навчати дітей ощадливості; допомагати дитині усвідомити вартість речей; залучати дітей до роботи по дому. У методичному посібнику «Дитина, економіка і всесвіт» вихователям дошкільних навчальних закладів у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, запропоновано до уваги: орієнтовний план освітньої роботи з формування економічних навичок старших дошкільників; економічний словник; ігри економічної спрямованості; економічні ситуації; короткі економічні казки та розповіді; приказки та прислів'я; конспекти практичних занять; діагностична методика для визначення розуміння дітьми основних економічних понять, як одного з показників сформованості економічних навичок.

Уважаємо, що запропоновані у навчальному посібнику заняття та вправи, а також надані практичні рекомендації батькам, будуть сприяти у формуванні та розвитку економічних навичок дітьми старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного теоретичного дослідження прийшли до таких висновків.

1. За першим завданням нами обґрунтовано теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що даний напрям роботи в дошкільній педагогіці останні десятиліття визначився як один із найбільш актуальних. Реалії суспільного та економічного життя актуалізують необхідність найбільш раннього включення дитини до основних питань економіки, спочатку – в умовах перебування малюка у родині.

Відповідно до наступного завдання дослідження охарактеризовано опорні поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економіка», «економічне виховання», «економічна соціалізація», «економічний розвиток дітей дошкільного віку», «економічна культура», «економічна освіта», «економічна грамотність».

Виявлені провідні завдання у процесі економічного виховання дошкільників: забезпечення можливості виховання в дошкільників корисних економічних знань у відповідності до їх життєвого досвіду; формування вміння вдало використовувати наявний життєвий досвід в трудовій, ігровій і побутових ситуаціях; усвідомлення дитиною власних вмінь та навичків у ситуаціях вибору та прийняття самостійних рішень.

Установлено, що кінцевим результатом економічної освіти дітей є формування у них економічної компетенції, тобто формування економічних навичків. У процесі теоретичного дослідження питання «економічного виховання дітей старшого дошкільного віку», як передумови формування економічних навичок було виявлено, що низька дослідників співвідносять поняття «економічні навички» з поняттям «економічна компетентність».

Так, під економічною компетентністю дитини розглядається сукупність економічних знань та практичних вмінь, досвіду, економічної культури та

мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності, а складовими економічної компетентності виступають: сукупність економічних знань, економічна свідомість, економічне мислення, економічні якості.

Були виявлені та докладно розглянуті етапи формування економічної компетентності старших дошкільників: орієнтовно-адаптивний; діяльнісно-поведінковий; діяльнісно-творчий.

Визначено принципи організації освітньої роботи з формування економічної компетентності дітей: принцип суб'єктності; принцип орієнтації на цінності; принцип свідомості; принцип системності; принцип доступності; принцип доцільності; принцип інтегрованість завдань економічного виховання в усіх видах творчої діяльності.

2. Відповідно до завдання дослідження було визначено та надано характеристику основним показникам сформованості економічних навичок у старших дошкільників. Були досліджені психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у процесі формування економічних навичок. Акцентовано увагу на тому, що старший дошкільний вік є одним із найважливіших етапів становлення особистості. У зв'язку з тим, що це період активного розвитку моральності, формування моральних звичок, емоцій та взаємин.

У старшому дошкільному віці дитина може відтворити отримані враження через досить тривалий термін. Усна інструкція дорослого стає все більш важливою, що спонукає дитину вживати певних заходів, спрямовує та мотивує її. Також теоретично виявлено, що у старших дошкільників розвивається здатність розрізняти фінансові поняття: «дорожче і дешевше», «гроші», «моє-твоє», «вигідно» і «невигідно», «змінилося», «програв і виграв» та ін., ситуація «успіх і невдача» сприймається емоційно, діти починають розуміти сенс економічних відносин.

Встановлено, що упродовж п'яти-шести років виникає певна поведінка: на основі раніше набутої здатності розуміти свої власні дії зростає здатність

дитини до самоконтролю та вольового регулювання поведінки. Це стає передумовою в організації економічного виховання. Ще однією передумовою формування економічних компетентностей дітей дошкільного віку є підприємливе освоєння дітьми 5-6-ти років світу соціальних явищ, формування орієнтації на оцінюване ставлення дорослих через призму конкретної діяльності, розвиток в дитини розуміння і ставлення до нього.

3. Наступний етап дослідження передбачав аналіз форм та методів роботи з формування економічних навичок дітей старшого дошкільного віку. Виявлення їх характерних особливостей та способів впровадження у освітній процес дошкільників. Отже, у другому розділі дослідження виявлено, що найбільш ефективними у процесі економічного виховання є такі форми роботи: заняття, екскурсії, проведення дидактичних ігор економічного змісту, мовні логічні завдання, економічні брей-ринги, проведення свят і розваг, зустрічі з цікавими людьми, причетними до економічної сфери.

Проаналізовано, що для ознайомлення дошкільників з економікою, формування їхньої економічної культури, економічних навичок важливими є відповідні методи: словесні, наочні, практичні. Надана їх коротка характеристика. Відзначено, що у процесі формування економічних навичок, дошкільників слід знайомити з професіями та значимістю різних видів праці людини. Крім того, до свідомості дітей необхідно донести головну думку, що не існує «поганих» чи «хороших», «потрібних» чи «непотрібних» професій. Не має значення, хто людина за професією, важливо, як вона виконує свою роботу та яку користь приносить суспільству. Акцентовано увагу на тому, що у дошкільників необхідно формувати уявлення про корисні навички та звички в побуті, про важливість дбайливого ставлення до речей, до природних і не природних ресурсів (води, тепла, електроенергії). Також про особливу значущість таких якостей людини, як ощадливість та працьовитість. У дітей має бути сформоване уявлення про можливість отримувати користь навіть із старих та непотрібних речей. Відповідно до

завдання дослідження були визначені показники сформованості економічних навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Зроблено докладний аналіз такого засобу формування економічних навичок, як гра. Так, надано визначення поняттю «гри» згідно тлумачному словнику сучасної української мови. Встановлено, що дидактичні ігри економічної спрямованості є найбільш доцільним засобом для формування економічних навичок дітей дошкільного віку. Крім того, зазначено, що ігри економічної спрямованості проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. Надана детальна характеристика різновидам дидактичних ігор. Встановлено, що відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на: гра-стратегія та сюжетно-рольова гра.

4. Практична частина дослідження була спрямована на: розроблення для батьків рекомендацій щодо формування економічних навичок у старших дошкільників та укладання й розробку методичного посібника для вихователів старших груп з формування економічних навичок у дітей «Дитина, економіка і всесвіт».

У методичному посібнику «Дитина, економіка і всесвіт» вихователям дошкільних навчальних закладів у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, запропоновано до уваги: орієнтовний план освітньої роботи з формування економічних навичок старших дошкільників; економічний словник; ігри економічної спрямованості; економічні ситуації; короткі економічні казки та розповіді; приказки та прислів'я; конспекти практичних занять; діагностична методика для визначення розуміння дітьми основних економічних понять, як одного з показників сформованості економічних навичок.

Зауважимо, що запропоновані у навчальному посібнику заняття та вправи, а також надані практичні рекомендації батькам, будуть сприяти у формуванні та розвитку економічних навичок дітьми старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. Ознайомлення дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №2 (51). С. 42–49.
2. Беленька, Е.В. Белкіна, О.Л. Богініч Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. 3-є вид., доопрац. та доповн. Київ: Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2012. 492 с.
3. Богдан Т.М., Смолянко Ю.М. Формування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 19. С. 140–145.
4. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге. Київ: ВД Слово, 2015. 408 с.
5. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного вік. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 296 с.
6. Воронова В. Я. Творчі ігри старших дошкільників. 1991. 31 с.
7. Галкина Л.Н. Формирование экономической компетентности детей старшего дошкольного возраста. URL: <http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle> (дата звернення 17.10.2022).
8. Грама Н. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Наша школа*. 2013. № 2. С.58–62.
9. Граф А. М. Формування економічної компетентності дітей дошкільного віку: посіб. для вихователя. Київ : Основа, 2021. 144 с.
10. Григоренко Г., Жадан Р. Виховуємо раціонального споживача. *Дошкільне виховання*. 2017. № 1. С. 16–20.
11. Григоренко Г., Жадан Р. Старшим дошкільнятам про гроші. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 11–15.
12. Гураш Л. Розумна обережність – запорука безпеки. *Дошкільне виховання*. 2015. №7. С. 10–12.

13. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін. ; наук. ред. А. М. Богуш; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альмамаатер, 2006. 368 с.
14. Дошкільна освіта: словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 324 с.
15. Дошкільникам про професії / Уклад. Н.І. Дикань; іл. Н.В. Кравченко. 4-е вид. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 128 с.
16. Дратвер Б. Поетапність економічної освіти. *Директор школи*. 2001. № 46–47. С. 9–102.
17. Дудник Н. А. Економічна соціалізація дітей дошкільного віку: сутність поняття. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 67. С. 446–450.
18. Думки про виховання» Джона Локка. URL: <http://www.novapedahohika.com/noloms-917-1.html> (дата звернення 17.10.2022).
19. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
20. Економічне виховання дітей дошкільного віку: методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО / упорядник О.Є. Кубиліна. Чернігів: ФОП Баликіна С.М., 2020. 48 с.
21. Економічне виховання особистості дитини-дошкільника. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності : монографія / А.М. Богуш, Н.Г. Грама, Н.І. Луцан та ін. Одеса : Вид. Бакаєв В.В., 2013. 236 с.
22. Жадан Р., Григоренко Д. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 116 с.
23. Жічкіна А. Значущість гри в розвитку людини. *Дошкільне виховання*. 2002. № 4. С. 2–6.

24. Зворигін Є. В., Комарова Н. Педагогічні умови формування сюжетно-рольової гри. *Дошкільне виховання*. 2006. № 5. С. 31–40.
25. Значення ідей Я. А. Каменського для педагогічної науки. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14329> (дата звернення 01.09.2022).
26. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 22–25.
27. Іванова А. М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності: кваліфікаційна робота. Ніжин, 2019. 99 с. URL : <http://lib.ndu.edu.ua/> (дата звернення 02.10.21).
28. Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2016 № 1. (11). С. 77–79.
29. Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 1. (48), лютий. С. 121–126.
30. Ігрова діяльність у дошкільній освіті п'ятирічних дітей (Педагогічний супровід до програми «ДИТИНА»). Навчально-методичний посібник. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8299/1/Igrova_PI.pdf/ (дата звернення 11.10.2022).
31. Ідеї Ж.-Ж. Руссо. Щодо трудового виховання та соціальної ролі праці. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Cherkashyna.php/> (дата звернення 21.10.2022).
32. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шкільний світ, 2010. 128 с.

33. Ковтун Г. І. Мартиненко О. В. Реформування вищої педагогічної освіти України в умовах євроінтеграції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 2. С. 329–336.
34. Короткова Н. А. Сюжетно-рольова гра старших дошкільників. *Дитина в дитячому саду*. 2006. № 3. С. 81–85.
35. Косенчук О. Дитина в соціумі: впроваджуємо ДКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3–5.
36. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи їх розвитку. *Дошкільне виховання* 2001. № 9. С. 15.
37. Курак Є. А. Економічне виховання дошкільників. Орієнтовна програма перспективного планування, комплекти занять. URL : <https://bookopt.com.ua/media/catalog/product/d/o/doshkil-nik-u-sviti-ekonomiki.pdf> (дата звернення 19.10.2022).
38. Курінний Я. В. Діагностика ефективності економічної соціалізації дітей 5- 6-ти років у дошкільних навчальних закладах. Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-методичний журнал. Слов'янськ, 2017. № 2. С. 60–64.
39. Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5–7 років в умовах ДНЗ. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 2016. Вип. 2/34. С. 123–132.
40. Курова А. В. Психологія спілкування: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2020. 79 с.
41. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та ДНЗ у формуванні економічної культури старших дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. М. Т. Мартинюк. Умань : ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 135–141.
42. Люнфін О. Є. Економічне виховання дошкільників. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 349–351.

43. Макаренко А.С. та його роль у педагогічній діяльності URL : <http://osvita.dream.net.ua/vnz/reports/pedagog/14885> (дата звернення 16.10.2022).

44. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник студентського наукового товариства: збірник наук. праць студентів, магістрантів, аспірантів* / за ред. О. В. Мельничука. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269–271.

45. Матвієнко С. І., Іванова А. М. Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. Кременчук: Методичний кабінет, 2019. С. 144.

46. Машовець М. А. Педагогічні умови наступності у трудовому вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Теорія та історія педагогіки. Київ, 1994. 26 с.

47. Москаленко В.В. Економічна соціалізація особистості. *Практическая психологія та соціальна робота*. 2005. № 8. С. 1–10.

48. Нікітін Б. П. Розвиваючі ігри. 1994. 139 с.

49. Нікуліна О. Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2013. № 5 (264). Ч. I. С. 110–116.

50. Основи психології: підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 1996. 632 с.

51. Павелків Р. В., Цигипало Р. В. Дитяча психологія. Київ: Академвидав, 2008. 413 с.

52. Побірченко Н. А. Економічне виховання в галузі шкільної педагогіки. Зошит із сенсомоторики для дітей 5-6 років. Київ: Освіта, 1996. 48 с.

53. Поздняков М. А. Менджеріцька Д. В. Дослідник ігри дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2019. № 12. С. 12–15.
54. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
55. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) від 22.05.2021. № 615. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>(дата звернення: 15.10.2022).
56. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.
57. Психолого-педагогічне забезпечення передшкільної освіти / За ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. Миколаїв, 2008. С. 206–215.
58. Пустовіт Н. А. Освіта для сталого розвитку – важливий напрям підвищення екологічної компетентності вчителя. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 28. С. 19–22.
59. Сазонова А.В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна освіта. Одеса, 2007. 20 с.
60. Сасова І.А. Економічне виховання дітей в сім'ї. URL : http://shostkadnz10.edukit.sumy.ua/metodichnij_forum/vprovadzhennya_innovacij_v_zakladi/vikoristannya_suchasnih_innovacijnih_tehnologij_pid_chas_oznajomle_nnya_doshkiljnyat_z_elementami_ekonomiki/ (дата звернення 15.10.2022).
61. Сафонова, И. В. Формирование экономических представлений у детей старшего дошкольного возраста (из опыта работы). Вопросы дошкольной педагогики. 2019. № 8 (25). С. 18–21. URL: <https://moluch.ru/th/1/archive/140/4483/> (дата звернення 11.10.2022).

62. Софія Русова: творча педагогічна спадщина. URL: <https://education.vn.ua/sofiya-rusova-tvorcha-pedahohichna-spadschyna/> (дата звернення 02.10.2022).

63. Теорія гри в вітчизняній психології URL: https://stud.com.ua/127019/psihologiya/teoriya_vitchiznyanoyi_psihologiyi (дата звернення 02.10.2022).

64. Теорія і практика дошкільної освіти : кол. монографія / авт. кол.: З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. ; за заг. ред.: Г. В. Беленької, М. А. Машовець. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 232 с.

65. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х томах / Ред. кол.: В.М. Столетов та ін. Київ: Рад. шк., 1983. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. 488 с.

66. Фесюкова Л. Соціально-економічне виховання дошкільнят. Харків : Веста : Вид-во. «Ранок», 2008. 104 с.

67. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: навчально-методичний посібник / Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко, А. В. Сазонова; За заг. ред. А. В. Сазонової. Донецьк, 2008. 200 с.

68. Шатова А. Д. Экономическое воспитание дошкольников: формирование предпосылок финансовой грамотности. Для детей 5-7 лет. URL:<https://fincult.info/upload/iblock/2c4/2c4d6c18363046e09c6561814284b7da.pdf> (дата звернення 11.09.2022).

69. Ярига І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 22 (257), Ч. IV, 2012. С. 99–105.

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

Методичний посібник з формування економічних навичок у
дітей старшого дошкільного віку засобами гри

«Дитина у Всесвіті економічних звершень»



*Укладач: студентка групи ЗДОМ-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Дегтярьова Світлана Володимирівна*

Кривий Ріг – 2022

Зміст

1. Вступ
2. Планування освітньої роботи з формування економічних навичок старших дошкільників
3. Економічний словник
4. Ігри економічної спрямованості
5. Економічні ситуації
6. Короткі економічні казки та розповіді
7. Приказки та прислів'я
8. Конспекти практичних занять для дітей
9. Діагностична методика для визначення розуміння дітьми основних економічних понять, як одного з показників сформованості економічних навичок.
10. Висновок
11. Список використаних джерел

Вступ

Економічне виховання в сучасний період – актуальна проблема як для дітей, так і для дорослих. Для відбудови економіки держави, для грамотного вирішення великих і малих економічних завдань треба серйозно займатись економічним вихованням підростаючого покоління, і насамперед здійснити перелом у відношенні до трудової діяльності, ресурсів держави, до господарювання, до державної, комунальної і приватної власності.

Економічне виховання – це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної свідомості. У процесі її здійснення діти опановують поняття про організовану й ефективну економіку, розвиток продуктивних сил і виробничих відносин.

Старший дошкільний вік є сензитивним періодом розвитку пам'яті уваги мови, формування творчих уявлень, а також економічної соціалізації.

Повсякденне життя, сім'я, спілкування з однолітками, нарешті, виховно-освітня робота в умовах дошкільного навчального закладу формують той емпіричний досвід, який стає базою для подальшої роботи з економічного виховання. І ось тут-то вихователь повинен стати для дитини авторитетною людиною, який допоможе правильно осмислити нові явища, факти, поняття. Зазначимо, що основним складовим елементом економічної освіти та економічного виховання є формування в дошкільному віці поважного відношення до праці оточуючих людей та її результатів.

Даний посібник рекомендовано вихователям старших дошкільників у роботі з дітьми з метою формування та збагачення у них первинного економічного досвіду та економічної компетентності (економічних навичок).

Підбірка дидактичних та розвиваючих ігор допоможе активувати дитячу цікавість, розуміти «економічну» мову, ініціювати інтерес до явищ та ситуацій економічного характеру.

Кінцевим результатом збагачення економічного досвіду дітей дошкільного вбачається у формуванні економічних навичок. Відповідно розроблені практичні заняття та вправи які укладені у посібнику мають на меті розроблення таких показників економічної компетентності (економічних навичок) дітей старшого дошкільного віку, як:

- старший дошкільник має сформовані уявлення про товарно-грошові відносини, вміє здійснити покупку, та класифікує товар;
- дитина знає, для чого існують банки та професії людей, які працюють у банківській справі;

- уміє раціонально використовувати залишки продуктів харчування;
- знає і намагається економно використовувати електроенергію, воду, газ;
- уміє відокремлювати першочергові потреби сім'ї; розуміє доконечну потребу в дотриманні встановлених правил;
- знає, що комп'ютер та калькулятор допомагають у веденні сімейного господарства.

Отже, економічна компетентність відображає не лише ті здібності та якості дитини, у яких проявляється досвід, але й рівень вправності дитини під час використання сформованих знань та вмінь на практиці, у власній діяльності.

Виділено такі завдання у процесі формування економічних навичок вбачаємо в наступному:

1. Виховувати у старшого дошкільника бережливого, відповідального і свідомого ставлення до довкілля, пошану до людей, які працюють і заробляють гроші;
2. Сприяти засвоєнню дітьми елементарних економічних понять, набуттю дошкільниками навичок економічно доцільної поведінки і, як наслідок, формуванню первинного економічного досвіду;
3. Заохочувати дітей до проявів творчості, пошуку найраціональніших способів розв'язання простих економічних ситуацій.

Планування освітньої роботи з формування економічних навичок старших дошкільників

№	Місяць	Тематика занять
1.	Вересень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Цікава економіка довкола нас. ✚ Економіка, яка заховалася в казках.
2.	Жовтень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Моя дружна родина. Потреби та можливості родини, сімейний бюджет: прибутки і витрати. ✚ Дарунки природи. Природні ресурси.
5.	Листопад	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Якісні товари та послуги. Обмін і торгівля. ✚ Хліб усьому голова. Процес виготовлення хліба, праця хлібороба, пекаря.
4.	Грудень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Йдемо на ринок або в магазин. Що і де можна купити. ✚ Навіщо потрібні гроші. Історія грошей. ✚ Звідки одяг прийшов? Виробництво товарів.
5.	Січень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Ощадливі малята. Збереження електроенергії та води. ✚ Збережемо природу сьогодні – завтра вона допоможе нам. Потреби природного світу.
6.	Лютий	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Наші помічники. Машини, прилади, обладнання, інструменти – капітальні ресурси. ✚ Банк – місце збереження грошей.
7.	Березень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ «Ким бути? Професії, цінність людської праці. ✚ Що не зробить один, зробимо разом. Спільна праця. ✚ Планую час – усе встигаю.
8.	Квітень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Реклама товарів та послуг. Види реклами. ✚ Друге життя старих речей.
9.	Травень	<ul style="list-style-type: none"> ✚ Плануємо відпочинок. Потреби, кошти, витрати на розваги. ✚ Скоро до школи. Наші потреби ростуть разом з нами

Економічний словник

Пропонуємо словник економічних термінів, мета якого: поповнити словник дітей новими словами, що позначають економічні явища, й вчити застосовувати їх на практиці. *Асортимент* – набір різних видів продукції на підприємстві продукції, товарів (на складі, в магазині) або пропонованих послуг.

Бартер – прямий обмін товарів і послуг на інші без використання грошей.

Валюта – грошова одиниця будь -якої країни.

Гроші – універсальний і зручний засіб обміну (товар – гроші – товар).

Дефіцит – нестача, брак чого-небудь.

Доходи – гроші, які отримала сім'я або окрема людина.

Заробітна плата – форма оплати праці найманих працівників, ціна роботи по виробництву товарів і послуг.

Витрати – кошти, вкладені в яку-небудь справу або у виробництво того або іншого товару.

Оптова торгівля – купівля та продаж засобів виробництва та продуктів споживання великими партіями з метою їх подальшого використання у виробничому процесі або для продажу.

Покупець – людина, який купує товар.

Споживання – використання чого-небудь для задоволення потреб.

Продавець – людина, яка продає різні товари.

Розпродаж – торгівля товарами сезонного попиту за зниженими цінами.

Витрати – гроші, які необхідно витратити на придбання потрібних товарів.

Реклама – цілеспрямований розподіл відомостей (інформації) про споживчих властивості товарів або послуги з метою їх продажу.

Ринок – обмін товарами та послугами між продавцем і покупцем, щоб кожен міг отримати бажане.

Товар – продукт праці, вироблений для продажу.

Ціна – грошове вираження вартості товарів або послуги.

Ігри економічної спрямованості

Ігри економічної спрямованості дозволяють дошкільникам дізнатися про те, що таке професія, праця, товар, гроші. Здійснюючи багато дій в іграх і вправах, дитина закріплює важливі соціально-економічні знання в цікавій для себе формі. Загалом, ці ігри дають змогу зробити економіку зрозумілою для дошкільників, забезпечують органічне практичне входження дітей в економічні відносини.

Такі ігри сприяють:

- усвідомленню суспільних відносин;
- формуванню економічного досвіду;

Навчають:

- планувати дії;
- передбачати можливі наслідки;

Розвивають:

- самоконтроль;
- вміння взаємодіяти та колективно мислити.

«Види витрат»

Мета: навчити дітей визначати вид витрат, на перше місце ставлячи основні витрати; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям серед карток із зображенням обрати ті, зображення яких є основними витратами будь-якої людини.

Матеріал: картки із зображенням театру, хліба, помешкання (дому), дитячого садочку, меблів, іграшок, цукерок тощо.

«Гроші – ціна»

Мета: ознайомити дітей із взаємозалежністю якості товару та його ціни; учити дітей співвідносити якість із ціною; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Хід гри. Ця гра має декілька варіантів: 1) вихователь пропонує дітям зробити покупки, обираючи найдешевші товари, але з найкращою якістю; 2) вихователь пропонує написати цітники для продажу різних товарів – діти повинні проаналізувати якість товару та, відповідно до цього, визначити вартість товару; 3) скласти перелік найкращих та найкорисніших товарів, які можна купити на конкретну суму грошей.

Матеріал: картки-гроші, різні товари (іграшки різної якості: старі, нові, м'які, електричні тощо; книжки різного обсягу, одяг тощо).

«Покупки»

Мета: закріпити знання дітей про будову супермаркету, розвивати аналітичне мислення, кмітливість.

Хід гри: Вихователь пропонує дітям для ігри в супермаркет розташувати полицки з товаром за спільними характеристиками – зробити відділи товарів (молочні продукти, іграшки, одяг, канцелярські товари, фрукти тощо). Після цього дітям пропонується обрати найкоротший шлях до якогось із товарів. Як результат: діти можуть переставити полицки чи товари, для того щоб було зручніше знаходити потрібну річ.

«Банк»

Мета: закріпити знання дітей про діяльність банку, розширити кругозір, розвивати мислення, формувати вміння рахувати, порівнювати, аналізувати.

Хід гри: Діти, ознайомлені з діяльністю банку, можуть виконувати наступні банківські операції: знімання грошей з картки, обмін валют, оплата комунальних послуг, оплата за дитячий садок, обмін старих купюр на нові. Діти розподіляють ролі між собою: декілька дітей стають касирами, інші – відвідувачами банку. Гра може повторюватися декілька разів зі зміною ролей.

«Якість товарів»

Мета: закріпити знання дітей про взаємозалежність якості товару та його ціни; учити дітей співвідносити якість із ціною; розвивати вміння аналізувати, робити висновки; виховувати дбайливе ставлення до речей.

Хід заняття: Вихователь пропонує обрати предмети, які, на думку дітей, не дуже добре виглядають, тому й їх ціна має бути низькою. Це можуть бути зламані іграшки, книжки з відірваною сторінкою. Дітям дається завдання покращити зовнішній вигляд цих речей, отже, і їх вартість.

«Корисна річ»

Мета: закріпити знання дітей про товар, виховувати дбайливе ставлення до предметів; розвивати фантазію, уміння аналізувати.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям уважно роздивитися запропонований предмет (олівець, книжка, подушка, ложка тощо) та визначити його основне функціональне призначення. Після цього діти намагаються придумати якомога більше способів використання цього предмету.

«Кордон»

Мета: закріпити знання дітей про експорт та імпорт товарів.

Хід заняття: Діти розподіляються на дві групи, дві країни. Кожна країна має свою назву й отримує різні товари. Після вихователів звертається до однієї з країн: «Експорт книжок до іншої країни», інша країна повинна отримати книжки та відповісти: «Дякуємо за імпортовані книжки». Таким чином здійснюється обмін товарами між країнами.

«Ощадливі й економні»

Мета: розширити та уточнити знання дітей про гроші, їх призначення та використання. Виховувати ощадливість і економність.

Правила гри. Кількість товару повинна відповідати кількості грошей. Купити товар можна лише тоді, коли загадаєш про нього загадку, прочитаєш вірш чи розповіси приказку або прислів'я.

Хід гри. Дітям дають купюри. Вони ідуть до крамниці і купують товар згідно з правилами гри. Поглибленню економічних знань дітей найліпше сприяють різні види ігор, що містять чітко визначену ціль, передбачають розподіл обов'язків між дітьми та спільну покрокову реалізацію мети.

Економічні ситуації

- ✚ Уся сім'я вирушила за покупками до крамниці. Купили новий телевізор, мамі – шубу, доньці – ляльку. Повернулися додому, а там виключили світло за несплату. Що потрібно було зробити раніше?
- ✚ Одного разу діти, ідучи на екскурсію, побачили жебрака. Він сидів навпочіпки, а перед ним стояла тарілка з дрібними грошима. Катруся подарувала жебракові своє яблуко, Петрик – цукерку, Настя сказала «Добридень!». А ось Миколка зневажливо відвернувся. Чий вчинок тобі найбільш сподобався? А як учинив би ти?
- ✚ Учням було задано прочитати розповідь з 10 сторінок. Маша не змогла прочитати всю розповідь, оскільки з книги були вирвані 3 сторінки. Скільки сторінок прочитала Маша? А у ваших книгах є вирвані сторінки? Ви самі виривали коли-небудь сторінки?
- ✚ Батьки тільки завтра одержать зарплатню. А дівчинка вередує бо саме зараз бажає цукерок. Що ти їй порадиш?
- ✚ Якби в тебе була скатертина-самобранка, чим би ти її наповнив за допомогою чарівної палички: 1 – цукерками, 2 – ласощами для бідних, 3 – ліками й лікувальними травами для старих і хворих людей? Поясни свій вибір.
- ✚ Тобі наснився сон: ти опинився в «Казці про рибака й рибку». Що ж ти попросиш, якщо станеш старим? А щоб ти сам попросив у золотої рибки?
- ✚ Козенята обирали подарунок матері – козі. Їм сподобалися дві коробки з однаковими цукерками. Одна з коробок була яскравою, гарною, з бантиком. Але коштувала вона дорожче за непоказну коробку з такими самими цукерками. Яку коробку куплять козенята, чому?
- ✚ Мама попросила Катрусю полити квіти. Катруся загралася й забула. Мама прийшла ввечері й засмутилася. Як учинить Катруся – продовжуватиме гратися, промовчить і почекає, поки квіти полле мама, чи збігає по воду, полле квіти і вибачиться?
- ✚ Уявіть собі, що на один лише деньчок завітала лінь в садочок. Що, малята, станеться в групі цього дня?
- ✚ Одного дня Іванко залишився вдома сам. Спочатку він дуже боявся. А потім став малювати свій страх, співати веселі пісеньки й танцювати. А що зробив би ти на місці Іванка?
- ✚ Мама попросила Ваню й Михайлика сходити в магазин. Вона дала їм десять гривень і запропонувала самим обрати й купити продукти на вечерю. У магазині діти почали сперечатися: Іванко хотів купити хліб,

ковбасу й кефір, а Михайло – цукерки, тістечко й солодкий напій. Хто з дітей правильно (раціонально) хотів використовувати гроші? Чому?

✚ Два хлопчики сперечалися, яка професія найпотрібніша та найкорисніша. У Віті тато працює на заводі, де виготовляють автомобілі. Вітя дуже поважає свого батька, він пишається, що в автомобілях є частина праці його тата. У Миколки тато лікар. Він лікує дітей і дорослих, допомагає їм одужувати. Микола упевнений, що кращої професії, чим лікар, немає. Він теж мріє стати лікарем. Вітя питає Миколку: «Скажи, а що конкретно виготовляє твій тато?». «Якщо? – задумався Микола. А дійсно, тато допомагає людям видужувати, але конкретних речей, тобто товарів, він не виготовляє». Як ти вважаєш, хто з дітей має рацію? Чи можна визначити, яка професія корисніша? Ким працюють твої батьки? Що вони роблять?

Короткі економічні казки та розповіді

«Бережи електроенергію»

Жили по-сусідству дві найкращі подруги – Іринка і Галя. Галя, виходячи з будинку завжди вимикала світло і воду, які їй були не потрібні. А Іринка про це ніколи не замислювалась і не робила. Світло завжди було включене у всьому домі.

Одного разу Іринка прокинулася вранці від холоду. Вона встала і пішла дізнатися, що сталося, хотіла включити світло, але його не було. Пішла до батареї, але опалення не було, Ірина подумала, що світло і опалення відключили через аварію. Дівчинка сіла на диван і подумала про себе: «Можна зігрітися від гарячого чаю і включити газ, щоб стало тепліше». Іра схопилася і пішла на кухню, щоб поставити чайник, але води в кранах теж не було! Коли вона захотіла включити газ, то з'ясувалося, що і газу теж немає. Вона в паніці побігла до своєї подруги. Вийшовши на вулицю, вона була в шоці від побаченого. На вулиці було темно, дерев немає, одні пеньки, трави теж немає, пташки теж не співають, а люди і тварини стоять як статуї – світ повністю зупинився. Іра і паніці повернулася до дому, залізла під ковдру і стала плакати. Але раптом почула знайомий голос: «Іра, вставай, що з тобою, чому ти плачеш»? Це була Галя, і вона будила Іру.

Іра дуже зраділа побачивши Галю. Вона включила світло, воду і пішла до вікна і побачила, що діти грають, птахи співають, а трава і дерева зелені. Коли Іра розповіла Галі свій сон, то стало зрозуміло, чого злякалася Іринка. Галя пояснила їй, що так може статися, якщо усі люди не замисляться про своє ставлення до енергії і ресурсів. Іра дала слово: «Я завжди вимикатиму світло і воду, коли вони не потрібні і економити газ і тепло». Відтоді, Іра своє слово не порушувала, і таких страшних снів не бачила!

Казка «Бережи Воду»

Жили були чотири друга. Вони завжди були нерозлучні. Старшу звали Земля, молодшого Повітря, третього Вогонь, ну а саму молодшеньку звали Вода. Але як то раз вогонь посварився з бідною Водою і сказав їй, що від неї немає толку. Образилася тоді Вода і вирішила піти куди-небудь де її не знайдуть. Як-то раз Вода вирішила прогулятися в світ людей. Бреде собі Водичка по вулицях, а на зустріч їй хлопчик йде, побачив воду хлопчик злякався і втік. Йде далі Вода, а на зустріч їй маленька дівчинка, але дівчинка не злякалася Воду, а навіть навпаки Вода їй здалася дуже милою. Водичка розповіла дівчинці про свою історію як одного разу її Вогонь образив. Але дівчинка одразу ж спробувала заспокоїти Воду, і пояснила їй, що вона

важлива як і всі її друзі. Зраділа Вода, подякувала дівчинці і вирішила, що більше не буде ображатися на слова інших адже хтось може ненавмисно образити а з гаряча.

Пригоди маленької лампочки

Жила собі маленька лампочка і була вона дуже допитлива. Одного разу захотілося лампочці дізнатися, скільки вона випускає енергії. Викрутилась вона із патрона і пішла. Йде вона і раптом бачить на щиту, що вона витрачає 100 ват і дуже здивувалась.

Пішла вона шукати свою подружку – енергозберігаючу лампу. Ось зустріла вона свою подружку, тай каже: «Люба, заміни мене, будь ласка, бо я дуже багато втрачаю енергії». Подружка відповіла їй: «Гаразд, я заміню тебе. А куди ж ти підеш?» – «Я піду буду мандрувати по світу. І приносити людям радість».

Казка про воду і світло

Колись давно у 4 класі Сашко робив уроки і почув у сусідній кімнаті йде суперечка. Зайшовши до кімнати побачив двох створінь, які не могли прийти до єдиної відповіді.

– Я важливіша! – промовила Богиня світла.

– Ні, не ти, а я, – відповіла Королева води.

– Та, ти помиляєшся, – сказала Богиня світла.

Сашко здогадався, що суперечка йде між Королевою води та Богинею світла. І вирішив вмішатися у їхню розмову.

– Ви, мене пробачте, але в чому справа? Невже не можна якось домовитися між собою? – промовив хлопчик.

– Так, ти правий, але не зовсім, – сказала Богиня світла.

– А чому, це? – спитав Сашко.

– Відгадай? Для чого світло потрібно людям? – промовила Королева води. – Адже завдяки мені з'являєшся у домівках людей, на заводах.

– А ти чим корисна вода? – промовила Богиня світла.

– Стоп, стоп. Так, ви ні до чого не домовитися. Ви разом потрібні людям і без вас ми не зможемо жити. Вода насичує землю, живі організми, світло ж виконує не більш важливу роль. Ще з дитинства нас вчать економити воду та світло, бо запаси не вічні.

– Дякуємо, тобі хлопчику, що ти нас помилив, – відповіла Королева води.

Казка про енергозбереження

В одному місті жили собі Ваня и Катя, одного разу вони грались и побачили, що кудись зникло, світло, вода, газ, а замість чистого повітря, сморід, у якому дихати було важко. Тоді Ваня и Катя відправились шукати рятування для свого міста. Подолавши довгий шлях, нарешті вони нашли казковий ліс, де жив великий цар Добросвіт. Тільки він міг допомогти!

Тоді діти почали говорити з ним:

– Добрий день Великий Добросвіт! Ми прийшли до тебе дізнатися куди зникли електроенергія та чисте повітря у нашому місті?

– Добре, я розповім вам таємницю, але для цього я хочу запитати тебе Ваню

– Що ти забув зробити вчора перед тим, як побіг грати у футбол?

– Еее... Я помив руки, але здається, я забув виключити воду.

– Ось, ось ...Ти забув закрити воду, а поки тебе не було, з'явився злодій, якого звали Водохльоб та випив всю воду.

– Ой ... мені так соромно. що я часто залишаю кран відкритим.

– А куди зникла електроенергія? – спитала Катя.

– Катя, тепер ти згадай. що ти забула зробити вчора перед тим, як пішла гуляти?

– Я? Я закрила кран з водою!

– Ні, ти забула, щось інше?

– Так, згадала! Я забула вимкнути світ на кухні.

– Ось, ось. Ти забула вимкнути світ на кузне. А поки тебе не було з'явився другий злодій, якого звали Енергоглот и проковтнув всю електроенергію!

– Оце так. Я навіть не знала!

– А, що трапилось с повітрям? – спитали діти.

– Є, ще багато інших людей, які допомогли випустити з темниці злодія, якого звали Повітряглот.

– Ну, що тепер робити? Як спасти наше місто?

– Треба бути уважнішими и все буде гаразд!

Відправились діти додому и з'явилось свіже повітря, та діти більше так не робили и до них більше не повертались злодії Водохльоб, Енергоглот, Повітряглот.

«Фея Світла»

У одному місті жила дівчинка Наталка і хлопчик Василько. Вони були як дві краплі води, охайні, трудолюбиві, дружні. От тільки Наталка не берегла електроенергію.

Одного літнього ранку Наталка і Василько вийшли погуляти, але Наталка забула вимкнути світло. Діти вирішили пограти у схованки. Наталочка швидко сховалася у підвалі будинку. Їй не було лячно, бо там було світло. Але раптом світло згасло. Дівчинка налякалась, не могла вийти, бо нічого не бачила. І тут перед нею з'явилася фея, яка допомогла дівчинці вийти з підвалу і сказала:

– Ти повинна берегти електроенергію, бо інакше ти можеш потрапити у таку халепу будь-коли.

Добре, – відповіла Наталка, і побігла до Василька.

Хлопчик запитав, що сталося. Наталка усе розповіла і сказала.

Ти ніколи не потрапиш у таку халепу, бо ти бережеш електроенергію.

Казка про те, як пташки навчалися економити світло і електроенергію

Жили-були пташки, які не економили світло. Вони дуже любили взимку в дуслі вмикати обігрівач. Він брав дуже багато електроенергії. Одного разу їм прийшов рахунок за використану електрику. Мама пташка повинна була заплатити дуже багато грошей. Вона розповіла пташеняткам як треба економити світло і електроенергію, вмикати обігрівач тільки тоді, коли прилітаєте до дому, постійно ввімкнений він бути не повинен. Мама пташка віддала усі свої гроші за електроенергію і своїм дітям вона цілий місяць не купувала льодяників, бо на них не було грошей.

З тих пір пташки навчилися економити електроенергію та світло.

Казка про те, як треба берегти воду

В одному царстві жило-було Красиве озеро. У ньому було багато риби люди приходили до нього. Вони милувалися красою озера, інші купалися у його водах, треті ловили рибу. Але трапилося так, що кожен, хто приходив до нього у гості, залишив там багато сміття. Образилося озеро на людей і сховало усю рибу, а само покритися густою тінню. Прийшли вранці люди до озера і заплакали. Не було ні риби, ні чистої води. Забігали вони, стали просити пробачення у озера, стали дбати про нього.

Пробачило озеро людей, випустило рибу, очистило свої води. І стали люди жити з ним у мирі.

«Звідки до нас прийшли гроші»

У первісних людей не було грошей. А чим вони могли розплачуватися? Спочатку вони міняли товар на товар. Хто міняв рибу на яйця, хто м'ясо на шкуру. Але це було незручно. Адже, якщо мені потрібна шкура – скільки яєць я маю за неї віддати? 5, 10 або 100? Господар шкури хоче більше, а я

хочу менше. Хто правий? Ось так сперечалися кожного разу. Навіть лаялися. І прийшли до висновку, що потрібні гроші. В одних грошима спочатку були тварини – у кого більше овець, корів, кіз, той і багатшим. Інші стали розплачуватися шкурками звірів (білок, зайців, кротів, куниць). Ті, хто жили біля моря, розплачувалися намистинками, перлинами або мушлями. Хто жив у горах – розплачувався камінчиками або скельцями. І тільки в десятому столітті з'явилися металеві гроші. У кожній країні є свої гроші: долар, марка, франк, гривня.

А зараз давайте всі разом повернемося з того часу у теперішній. Діти, щоб їхати в пасажирському транспорті, обов'язково потрібно купити квиток. Квитки продають у касах автовокзалу, аеропорту, порту, або у кондуктора автобуса, тролейбуса, трамвая. Квиток – це плата за проїзд. Гроші, які ми платимо за квитки використовуються для купівлі нового транспорту, на його ремонт, на пальне, на виплату зарплати транспортникам.

Ціна за квитки на різні види пасажирського транспорту різна. Вона залежить від ціни самого транспорту, від його швидкості, від кількості пального, яке використовує і від відстані, яку йому необхідно долати.

Літаки рухаються швидше, пального вони потребують більше і, відповідно, плата за квиток на літак вища. Потяг рухається повільніше, менше пального потребує, багато пасажирів перевозить одночасно тому плата за квиток менша.

Нам часто доводиться користуватися послугами пасажирського транспорту, бувати серед людей. Нам необхідно навчитися правильно поводитися у громадських місцях, дотримуватись правил культурної поведінки.

Податкова Абетка

Отримав гроші –
Заплатив податок:
В усьому світі
Є такий порядок.

Гадаю одним із рецептів додатку
Є праця, порядність і сплата податку.
У нас люди, як бджілки, такі ж працьовиті,
За це нас цінують у цілому світі.
Бюджет країни – гаманець,
Всі гроші він збирає
І, як цілюще джерело,
Державу напуває.

Щоб надходили податки,
 Є державна установа,
 Що слідкує за порядком
 Вона зветься – податкова.
 Податки – закон!
 Їх потрібно платити!
 Це знати повинні дорослі і діти.
 З біблійних часів
 Цей закон і донині:
 Одержав прибуток –
 Віддай десятину!

Приказки та прислів'я

Ощадливість краще багатства.
 Легше нажити гроші, ніж зберегти.
 Запасливий краще багатого.
 Усього в світі не скупиш.
 Сьогодні збережеш, завтра збережеш – так і вік проживеш.
 Бережене сто разів віддячить.
 Від неохайного одягу й неприбраної кімнати – один крок до сварки.
 Не по карману затеи.
 Кто не бережет копійки, сам рубля не стоить.
 Копійка к копійке – проживет и семейка.
 Порядок дела не портит.
 От порядка не нищуют.
 Хто не береже ганчірки, той не матиме й шовкової хустинки.
 Бережи одяг, поки новий, а здоров'я – поки молодий.
 Бережіння – краще ворожіння.
 Ощадливість – краще прибутку.
 Запасливий біди не терпить.
 Одежу бережи для холоду, а гроші – для голоду
 Гірко заробиш – солодко з'їси.

Діагностична методика для визначення розуміння дітьми основних економічних понять, як одного з показників сформованості економічних навичок: «Визначення розуміння дітьми основних економічних понять»



Запитання до дітей:

1. У кого з твоїх батьків зарплата більша? Чому саме?
2. Як ви думаєте, хто повинен отримувати більшу зарплату: – Той, хто збиває шухляди для деталей, чи той, хто виготовляє ці деталі? – Той, хто узимку в теплому приміщенні нові дороги наносить на карти, чи той, хто ці дороги будує?
3. Що таке гроші? Навіщо люди заощаджують гроші?
4. Навіщо потрібна реклама?
5. Чим базар відрізняється від магазину?
6. Навіщо потрібні заклади під назвою банки?
7. Що можна економити? 8. Навіщо всім дорослим необхідно працювати?
9. Завдання: Згрупувати ті картинки, на яких зображені дії, що пояснюються як суспільно корисна праця та оплачуються (лікар слухає пацієнта, продавець відпускає товар покупцеві).
10. Як називаються гроші, що отримують твої бабуся й дідусь за свою працю? (пенсія)

Висновок

Результатом реалізації поставлених завдань є сформованість у дітей певних економічних навичок, уявлень та вмій, а саме:

- ✚ знання основних економічних понять (*гроші, товар, ціна, бюджет, бізнес, виробництво* тощо);
- ✚ здатність до зіставлення своїх потреб і можливостей;
- ✚ прояв поважного ставлення до праці людей, розуміння того, що багато предметів, речей навколишнього світу створюються руками людей, а тому є цінними;
- ✚ розуміння того, що гроші треба заробляти для задоволення своїх життєвих потреб – купувати товари, сплачувати за житло, витратити на відпочинок;
- ✚ усвідомлення, що витрати сім'ї не мають бути марнотратними і дитина може, будучи ошадливою, їх зменшити;
- ✚ розуміння того, що реклама допомагає, якщо вона правдива, і навпаки – шкодить, якщо інформація недостовірна;
- ✚ усвідомлення своєї значущості для сім'ї і суспільства;
- ✚ розуміння відповідальності за власні вчинки, які можуть позитивно або негативно позначитися на економічному становищі сім'ї та самої дитини.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
2. Вишневіська Т.С. Економічні ігри. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, №11–12, 2004. С. 4–7.
3. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.
4. Грама Н.Г. Професійна підготовка педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей. Вип. 2–е, доп. Одеса, 2002. 380 с.
5. Дидактичні ігри. З досвіду роботи творчої групи м. Умань. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*, № 5, 2007. С.62–76.
6. Жадан Р., Григоренко Г., Малятам про економіку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 10. С. 12 – 13
7. Жадан Р., Григоренко Г., Малятам про економіку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 3. – С. 22 – 25.
8. Жадан Р., Григоренко Г., Малятам про економіку. *Дошкільне виховання*. 2002. № 1. С. 12 – 13.
9. Іванова А.В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2006. №7. С. 22–25.
10. Іванова А.В. Первинний економічний досвід як засіб економічної соціалізації старших дошкільників. *Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка*. Луганськ, 2006. №4 (99). С. 102–108.
11. Поніманська Т. Дитина і соціум. *Дошкільне виховання*. 2006. № 8. С. 4–6.
12. Сазонова Т. Економічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 4. С. 49–54.
13. Смоленцева А.А. Введення в світ економіки, або як ми граємо в економіку. 2001.
14. Фесюкова Л.Б. Соціально-економічне виховання дошкільнят Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. 104 с.